

Verbális festegetés

Szív-formájú nap, zöld a kék,
Ezüst-gong a hold, dehogy kifli,
Egymáson áttűnő testek esnek.

Visszhangtalan sikolyukat
éppen most rajzolom,
szórt szavakkal mutatom.

Tojásból áradó teremtő őserő* világít
messziről:

korom-éjszakából kiszűrő fénypont.
(Illés Árpád ihletett: még gyerek voltam.)

Máshol: Lógó iszalagok. Tört cserép.
Éjféli zene, néma. Figyelő szemek, vakok.
Pont. Majd 70 éve. Most itt tartok.

(20250406. -16h25, már kellett írnom egy
verset,

végre! zsgy)

* - Illés Árpádot idézem.

A vers háttérét a 'Cseplin' c. írás teszi
érthetőbbé (ld. alább.)

XXXII. évfolyam 6. szám 2025. június

Bulányi Gy.: Újraevangelizálás	5882
Kocsi Gy.: Az Ószövetség és az erőszak	5886
László T.: A család az életöröm forrása (4.)	5892
Farkas I.: Beszélgetés Bokrosokkal	5893
Gromon A.: Jézus reagálásai...	5897
Csapody T.: A Bokor szamizdat	5900
ZSGY: A 'Cseplin'	5604

« Az emberi elköteleződés folyóirata – családunkért,
nemzetünkért, mindenkiért – Isten Országá megvalósulásáért. »
Elérhetőség; koinonia.tarsak@gmail.com

BULÁNYI GYÖRGY ÚJRAEVANGELIZÁLÁS

1. Kommunista kiáltvány

Másfél századdal ezelőtt Marx Károly a Kommunista Kiáltványban bejelentette elgondolását arról, hogyan lehet a biztos és boldog jövő reményében utat mutatni az emberiségnek. A kizsákmányolás korábbi állapotát, melyben - Aranyt idézve - "Az erősebb a gyengébbtől, amit elvehetett, elvett", az öntudatra ébredt nincstelenek számbeli fölényük erejében köztulajdonba veszik a termelő eszközöket, s az osztályharc átmeneti szakasza után, melyben felmorzsolják a korábbi tudati beidegződöttségeket, megteremtik az ateista humanizmus jegyében az emberiség boldog és utolsó korszakát, a kommunizmust, melyben a közösen megtermelt javakból mindenki igényeinek megfelelően részesedik majd. E Kiáltvány jegyében szerveződik meg háromnegyed századdal ezelőtt a Szovjet Unió, amely közel félszázada a II. világháború egyik győztes hatalmaként Európa közepéig hatol eszméivel és azokat megvalósítani akaró gyakorlatával. Napjainkban pedig ez az eszme és hatalom nyilvánosan bejelentette, hogy

elgondolásai nem sikerültek, s a tervezdálkodás helyett a piacgazdálkodás, a diktatúra helyett a demokrácia, azaz volt kapitalista ellenfeleinek útján és azok segítségével kívánja rendezni azt az összeviesszágát, amelyet a háromnegyedszázad létrehozott.

E szovjet-rendszer az embertelenség jelölésére megalkotta a fasizmus szót. Aligha kétséges, hogy maga sokszorosan túlszárnyalta a fasizmus embertelenségeit. Békeidőben is sokszorosan több millió embert gyilkolt meg amannál, s a társadalom életét a félelem poklává varázsolta át. E mérhetőnek tetsző tényezőkön túl nem vagy kevésbé mérhető rombolást végzett az emberi tudatban: a gondolkodásban is és az attól formált habitusban is. Megtizedelt társadalmak, s a megfélemlítés következtében az emberi meggyőződést elrejtő hazudozástól deformált emberek adják ennek a kísérletnek szomorú végeredményét. Bár a "Tartsd a szád és szolgálj tovább!" - jelszó mindig ismerős lehetett az emberiség számára, még sem kellett mindenkinek azonosulnia vele. Ezzel szemben az elmúlt évtizedekben csak a vértanúi készség biztosította számunkra a hűséget meggyőződésünkhöz.

2. Keresztény kurzus

– Az előbbiekkal akartam felvázolni azt a történelmi szituációt, amelyben elhangzik a katolikus egyház fejének felhívása: újra kell evangelizálni Európát. Ebben a felhívásban valami egészen másról van szó, mint amitől társadalmunkban nem kevesen tartanak, s amit a "keresztény kurzus" szóval jelölnek. A keresztény kurzus címén új társadalmi kiváltságoktól félnek, melyekben immár nem a volt állampárt tagjai, hanem kereszténységükre hivatkozó személyek részesülnek. A félelem nem alaptalan, hiszen az embert úgy is meghatározhatjuk, hogy magának kiváltságokat szerezni akaró lény, s történelmi tapasztalataink birtokában ez a meghatározás bizony érvényes egyesekre is, csoportokra is, mert magunk s a mieink számára kívánjuk a jobbat az adott lehetőségek között. Egyszerű példa erre: a vonaton a napos oldalon, az ablak mellett és menetirányban, azaz a legjobb helyen igyekszünk ülni. Véres példa napjainkból: Szerbia határait úgy kell megvonni, hogy egyetlen szerbnek se kelljen Szerbián kívül élnie, fogalmazódott meg valaki részéről, aki mit sem törődött azzal, hogy szavai egyet jelentenek azzal, hogy horvátok, bosnyákok, magyarok, albánok, bolgárok bizony kényszerülnek a maguk többségi államának határain kívül élni. E kiváltságkergetéstől a történelem bizonyossága szerint a keresztények sem voltak mentesek: mindegyik keresztény felekezet tört az államvallás státusára, amelyben egyéb keresztény felekezetűek, még inkább egyéb vallásúak vagy éppen valláshoz tartozni nem kívánók csak megtűrték, vagy olykor meg sem tűrték lehettek.

3. Jézus kiáltványa

Amikor a pápa Európa újra evangelizálásáról szól, nem arra gondol, hogy a korábbi pártprivilegiumokat cseréljük le egyházi privilégiumokra. Nem, mert evangéliumról beszél. Mi az evangélium? Hadd fogalmazzam meg most így: egy másik kiáltvány. Nem Marxé, hanem a Názáreti Jézusé. Célkitűzése Marxénál nem kisebb. Jézus evangéliuma sem kíván kevesebbet, mint az emberiség életének rendezését. Az evangélium - az Isten Országának a Kiáltványa. E szót hallva - Isten Ország - , valakik transzcendenciára gondolnak, a mennyországra. Az "Isten Ország" Jézus ajkán kétségtelenül jelenti a mennyországnak nevezett transzcendens országot is, de alapvetően nem azt. Mindenekelőtt jelenti az Isten transzcendens közösségi, szentháromsági életét. Ennek nyomán és ennek mintájára jelenti az Istentől magukat befolyásolni hajlandó emberek életét, minden térképen kijelölhető határ nélkül, de mégis feltétlenül az időben, tehát a mi időbeli, földi életünkben. Csak harmadsorban jelenti - és a másodiknak folytatása és jutalmaként - az ember transzcendens, azaz halála utáni életét. Az evangélium, a jóhír az Isten Országáról nem kevesebbet jelent, minthogy az az immanens cél, amiről az ember s emberiség álmodik, s amiről egy Marx Károly nevű ember is álmodott - ez lehetséges. A biológiai halált elkerülhetetlennek tudjuk, s ez ellen nem lázadunk. De lázadunk minden "siralomvölgy"-konceptió ellen. S az ember tiszte, hogy az ellen fellázadjon, akármilyen súlyos ténye is ez a siralomvölgy az emberiség életének. A mi Vörösmartynk is lázadott ellene: "Hogy míg nyomorra milliók születnek, néhány ezernek jutna üdv a földön".

Számlálván veszteségeinket, melyeket a marxi Kiáltvány következtében szenvedtünk el, nagyon is érthető, ha valaki megokoltnak gondolt pesszimizmussal így kiáltana: "Csak ezt ne, csak egy újabb kiáltványt ne! Elegünk van belőle! Hagyjatok végre élni minket. Minden világmegváltásért drága árat kell fizetnünk. Ha nem akartok megváltani, majd valahogy megleszünk." Akármennyire is érthető a történelmi tapasztalatok alapján ez a reálisnak gondolt tiltakozás, mégis nemcsak pesszimizmusnak, de reménytelenségnek is kell minősítenünk. Miért? Azért, mert míg Vörösmarty milliókról beszélt, nekünk már - ha tetszik, ha nem, tudomásul kell vennünk, hogy éhező milliárdok élnek a földön, hogy fenyeget az atomhalál réme s a másik nem kevésbé valós rém: a bioszféra pusztulása, azaz hogy alkalmatlanná válik a Föld az életre, az emberi élet számára is. Így állván a dolgok, aligha dughatjuk strucc-módra fejünket a homokba. A felelősség - már pusztán létünkért is - kiút után kiált. Az éhező milliárdok Délről Északra indulhatnak, s végső fenyegetettségében valaki megnyomhat egy gombot, ill. az élet ugrásszerűen válhatik egyre keservesebbé.

4. Tartsatok bűnbánatot!

Az analógia után most mondok egy dezanalógiát. A Kommunista Kiáltvány a kapitalisták bűneinek megtorlásából indul ki, Jézus evangéliuma

bűnbánatunkra alapoz: Metanoeite! Szó szerinti fordításban: alakítsátok át a gondolkodástokat; értelem szerinti fordításban: tartsatok bűnbánatot! Jelenti tehát a jézusi szó a gondolkodás átalakítását, ennek nyomán életünk átalakítását is, s a szív törődöttségét is helytelen gondolkodásunk és ebből kinövő helytelen magatartásaink fölött. Mindez annyit jelent, hogy Jézus evangéliumának megváltó terve nem az általunk bűnösöknek ítélt megbüntetésére épül. Senkinek a megbüntetésére sem épül, hanem a magunk, az ember, kivétel nélkül minden ember bűnbánatára. Olyan jó lenne, ha most mondhatnám Weöres Sándor verse nyomán a világ tele van másokra ujjal mutogató emberekkel: Lám ezek a bűnösök... de bűnbánó csak egy van, az Isten. De nem mondhatom, mert az Isten fogalma per definitionem zárja ki a bűnt. S Jézus, akit a keresztény hit Isten Fiának, azaz emberré lett Istennek tud, ő sem vallotta magát bűnösnek: Ki vádolhat meg engem a bűnről? Gondolkodását nem alakíthatja át, magatartását sem módosíthatja, mert az változatlanul és változhatatlanul - a szeretet. Csak a bánatot ismeri, amit váteszi lélekkel sejtett meg Vörösmarty, amikor az Emberek c. versében így ír Istenről: "S megteremtve az embert, a félig istent, félig állatot, Elborzadott a szörnyű mű felett, s bánatában ősz lett és öreg."

Mert az elmúlt évtizedekben milliók pusztultak akasztófákon és börtönökben. Ezekhez bírák, ügyészek, verőlegények, fogdmegek, titkosrendőrök, besúgók, titkosrendőrökkel presszózó, jelentés- készítések és minden mennyiségben hazudozások, meggyőződésünkkel szembekerülések kellettek, mosakodások, önsajnálások, szívünk megkeményítése, önáltatás, áruló írástudói szerepvállalások, s végső soron a Lélek, lelkünk Istenének és Jézus - ha nem is nevének - de útjának megtagadása. Ki tiszta itt? Ki nem hazudott, alakoskodott? Legfeljebb a mértékben lehet különbség; aszerint, hogy jobban vagy kevésbé féltettük magunkat. A legnagyobbat az vétett, aki megmagyarázta magának, hogy mindezt az általa képviselt ügyért: nemzetért, hazájáért, egyházáért, Istenért teszi. Azért ő vétett legnagyobbat, mert ezzel elnémíthatta lelkiismeretét és készséggel bocsátotta magát rendelkezésére Annak, aki kezdettől fogva hazug és embergyilkos, a Sátánnak. Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa - ez az Isten Országának lehetővé válásának az alapszólama. Mert Isten Országának megvalósulása nem az Istenen, hanem az emberen fordul. Isten adott nekünk szabadságot és lelkiismeretet, amely biztosan eligazít, hogy mi a jó, mi az Orzágnak az útja, merre kell mennünk. Mindezt nem fokozhatja. Ezért aztán ki van szolgáltatva nekünk. A költő képével oly annyira, hogy bánatában ősz lesz és öreg.

5. A tékozló fiú apja

Mondhatná valaki: „Álljon meg a menet. Nem oda Buda. Pokol is van ám. Ez az Isten nem ilyen lágy szívű öreg úr. Büntet is. Még pedig keményen.” Igaz - válaszolom. Pokol van. Már itt is. Csináljuk embertársainknak. Csináljuk magunknak. De csinál-e Isten is poklot nekünk? Nem hiszem. Azt a

transzcendens poklot is mi csináljuk magunknak. A pokolcsinálás - tisztelet Danténak és helyes értelmezés is a dantei "Az ős szeretet formált meg engem" pokolfeliratnak nem az Isten műve. Jézus az Isten portréját alighanem a tékozló fiú apjának az alakjában rajzolta meg leghitelesebben. Ez az apa lehet szomorú - már amikor messze távolodik tőle a fia; s lehet boldog is, amikor hazatér a fia; csak egyre képtelen: vermet ázni annak, akit szeret. Még kevésbé képes örök vermet ázni. A pokol - az istentávol. A pokol - a bűn. S ha van örök pokol - akkor van visszafordíthatatlanná tett istentávol, visszafordíthatatlanná tett bűn.

S mert a tékozló fiú apja hazavárja mindegyik gyermekét, ezért aztán a pápa által kívánt újraevangelizálás is kivétel nélkül minden embert megszólítani hivatott. Kivétel nélkül, mert Isten mindegyikünkbe a maga Lelkét lehelte, s amikor Fiát elküldte hozzánk, Ő is "sokakért" (értsd: mindenkiért) vállalta a kereszt-halált. Isten nem csupán a templomba járók istene. Egy édesanya a maga szívének a szeretetével átöleli mindegyik gyermekét: nemcsak a jót, okosat és szépet, hanem a gyengét, butácskát és satnyát is. Megfeledkezhetik-e anya csecsemőjéről, kérdezi a próféta. Majd válaszol Isten nevében: Még ha ő megfeledkezne is róla, én sohasem feledkezem meg népemről. Isten kivétel nélkül minden embert a maga népének akar. Az istenhívőt is, az istentagadót is, az agnosztikust is, aki azt vallja, hogy nem lehet egzakt tudományos eszközökkel nyilvánvalóvá tenni Isten létezését, ezért helyesebb, ha ezzel az eldönthetetlen kérdéssel nem foglalkozunk.

6. Közösnevező - a lelkiismeret

Jézus egyházának, s most és itt nekem, mint Jézus egyháza egy tagjának az a dolga és dolgom, hogy megszólítsam a magyar társadalom vagy egy magyar város társadalmának minden itt jelenlévő tagját Isten Országának a jó-hírével. Mit tartalmaz ez a jó hír? Mire kell átalakítanom gondolkodásomat? Mihez kell odaigazítanom életemet? Mi az az emberi magatartás, amelyet a bűnbánatomat követően szívem egész örömeivel átölelhetek? Átölelhetek, legyen bár istenhívő, ateista vagy agnosztikus.

Van az emberiségnek olyan közös nevezője, amelyre ráférünk mindahányan? Megpróbálom megmutatni, hogy van. Elsősül is azt szeretném nyilvánvalóvá tenni, hogy nincsen hitetlen ember. Az istentagadó sem hitetlen. Ő is hisz valamiben. Hisz pl. abban, hogy nincs Isten. Ő is csak hinni tud ebben, mert hogyan lehetne igazolni valaminek a nem létezését?! Másodikul szeretnék rámutatni arra a nyilvánvalóságra, hogy bár minden egyes ember rendre valami másban hisz, mint embertársa, van ezeknek a különböző hiteknek, hittartalmaknak egy közös eleme, s erre a közös elemre rá lehet építeni az Isten Országát. Az, hogy mindenki hisz valamiben, ez az általános hit (fides generalis). Hogy mindenki vagy minden egyes csoport valami másban (ill. másban is) hisz, mint embertársa vagy azok egy másik csoportja, ez a fides specialis. Ilyen a keresztények hite szemben pl. a mohamedánok hitével,

vagy a katolikusok hite szemben pl. a kálvinisták hitével. De túl ezen a fides generalis-on és fides specialis-on, van egy fides universalis, azaz egyetemes hittartalom ez, amely minden egyes embernek közös sajátja. Ezt a közöst szólította meg Jézus. És Európa vagy Magyarország, vagy e város újra evangelizálásának is ezt a közös fides universalis-t lehet és kell is megszólítania.

Megmutatnám, hogy miben áll ez. Felteszek három kérdést, talán a legalapvetőbbeket, melyeket ember feltehet embernek, s tapasztalhatóvá válik ez a fides universalis. Első kérdés:

- Te szereted, ha rajtad és tieiden uralkodnak? Második:

- Te szereted, ha Téged és szeretteidet éheztenek? Harmadik:

- Te szereted, ha Téged és azokat, akik veled egyek, felakasztanak vagy börtönbe zárnak?

Nem találtam még embert, a mazochisták között sem, aki ezekre a kérdésekre igennel válaszolt volna. Az uralkodás, az éheztetés, az akasztás-bebörtönzés pedig rendre az embertárs felől szakad ránk, amikor ránk szakad. Ha tehát el akarjuk kerülni, hogy így bánjanak velünk, ki kell állnunk azoknak a sorából, akik készek így bánni embertársaikkal. Ezek után már megfogalmazhatom a kivétel nélkül minden ember lelke mélyén élő fides universalis, azaz egyetemes emberi hit tartalmát. Embernek lenni annyit jelent, hogy hiszek abban, hogy jónak kell lennem. Akkor is, ha templomba járok és akkor is, ha nem járok templomba; nem járok, mert történetesen azt gondolom, hogy nincs Isten, vagy úgy vélem, hogy ez a kérdés el nem dönthető. Ez a `jónak kell lenni` alap ahhoz, hogy Európa újra evangelizálásával meg lehet szólítani minden embert. Mert van emberi lelkiismeret, mely Isten Lelkéből lelkezett belénk, s ez a lelkiismeret ugyanazt a nyelvet beszéli minden emberben.

7. Ki a jó?

— Látható ebből, hogy a nagy elválasztó vonal nem az istenhívő és az istentagadó között húzódik. Másról húzódik. A jó és a rossz ember között. `Ki a jó?` Az az ember a jó, aki nem uralkodni akar embertársán, hanem szolgálni akarja őt, mint felebarátját, amely szó a feleségre emlékeztet. Pokol az a házasság, amelyben az egyik fél nem szolgálni akarja a másik félt, a maga felét, hanem uralkodni akar rajta, önmaga felén. S a földön lehetséges menny az a házasság, amelyben egymást kölcsönösen szolgálni akarják. `Ki a jó?` Az az ember a jó, akinek az életét nem az határozza meg, hogy magamagának minél több jusson az élet javaiból, akárminő áron is, hanem oda akarja ültetni az élet asztalához a felebarátját is. Kivétel nélkül mindegyiket: a beteget, a hátrányos helyzetűt, a cigányt saját hazáján belül, s hazáján kívül is mindazokat, akiknek kevesebbük van, mint nekünk; s az ilyen bizony nagyon bőven van, ilyen a "harmadik világ" a maga egészében, ilyen a "Dél" velünk szemben, akik a gazdag "Északhoz" tartozunk. S bizony pokol, a folytonos háborúk, az anyagi értékek és az emberi élet folyamatos

pusztításának a pokla az emberiség élete világháborúkban s a köztük vívottakban (a második világháború óta már 120 az azóta vívott kisebbeknek a száma), amíg úgy akarjuk magunknak a gazdagságot, hogy mások nyomoráról megfélemlünk. Ha megfélemlünk, polgárháborúk és nemzetek közti háborúk poklával kell fizetnünk feledékenységünkért. Ugyanúgy pokol ez a társadalmi, nemzeti méretű kiváltságkergetés, mintahogy pokol az a házasság, amelyben magunknak kiváltságokat akarunk, megfélemlözve arról, aki létünk-létezésünk másik fele. Isten nem csak férjet és feleséget gondolt és akart egynek, hanem az egész emberiséget. `Ki a jó?` Az az ember a jó, aki nemet mond a fajgyilkosságra. Farkas farkasnak nem farkasa, holló hollónak nem vájja ki szemét, csak az ember az, aki embernek farkasa, csak az ember vájja ki embernek szemét. Az egész teremtett világon belül az ember az egyetlen, aki saját faját gyilkolja. Az teszi pokollá az ember életét, aki akasztással és börtönnel, a háború tömeggyilkosságaival és haláltáborokkal akarja rendezni a társadalom és az emberiség megoldatlan problémáit.

8. Isten Országá, vagy tragédia

Levonhatjuk a tanulságot: az Isten Országá - a Szeretet Országá; és tönkre megy belé az ember, ha nem a szeretetet választja. Jézus jóhíre ezek után így fogalmazódik meg:

- Ha első akarsz lenni, légy mindenkinek a szolgája!

- Ha gazdag akarsz lenni, add el mindenedet és oszd meg azokkal, akik szegényebbek nálad.

- Ha azt akard, hogy a tiéd legyen a Föld, légy szelíd, bocsáss meg ellenségeidnek, imádkozzál üldözőidért, tartsd oda másikat is a Téged verőnek, amíg csak meg nem törik a gyűlölet és bosszúállás ördögi köre.

Csak, ha hajlandó vagy kicsi lenni, úgy lehetsz naggyá. Csak ha hajlandó vagy szegénnyé lenni, úgy lehet tied a százannyi földben és házban, testvérben és nővérben - az egymást szeretők nagy emberi családjában. Csak ha hajlandó vagy szeliddé lenni, csak akkor örökölheted a Földet, különben elpusztítod azt.

Nincs más megoldás. A kiváltságkergetés, tehát az uralkodás, a gazdagság és a hatalom kergetése eddigelé még mindig tragédiákba fűlt, s a jövőben sem eredményezhet mást, mert a kiváltságkergetés következtében kisemmizettek rendre fellázadnak e nem felebaráti viselkedés ellen.

Nincs más megoldás, mert a mű az alkotóra utal. Mert az alkotás, az ember, s az emberiség, magán hordja az Alkotó bélyegét. Az Isten pedig jó és nem önző. Az Isten ad és nem vesz. Az Isten nem verekedik, hanem átölel. És Isten - a `maga` képére teremtette az embert. Azáltal tette azt, hogy férfinak és nőnek teremtette. A férfi és nő egymásra vágyódó szeretetkapcsolatába képezte bele önmagát. Jézus beszélt az Atyáról, aki meglátta őt és mindenét odaadta neki. S beszélt önmagáról, a Fiúról, akit elbűvöl ez az atyai szeretet, s ezért mindig azt keresi, ami az Atyának tetszik. Atyától

Fiúig és Fiútól Atyáig a szeretet Szentlelke árad. Ez az a minta, amelyre lettünk mi, emberek, és amelyre formálódott az emberiség. És tönkremegy az a férfi-nő kapcsolat, az a házasság, amelyben a "felek" nem akarnak mindent adni egymásnak, s amelyben férfiben és nőben nem a szeretet Szentlelke árad - az egyiktől a másikig és a másiktól az egyikig. És tönkremegy a nemzet élete, amelyben a szellemileg és anyagilag tehetősebbek nem akarnak ily módon osztozni a kevésbé tehetősökkel. És tönkre tesszük az élet lehetőségét a Földön, ha a szellemileg és anyagilag tehetősebb nemzetek és társadalmak nem akarnak osztozni a nyomorgó és éhező társadalmakkal. Az embert nem lehet mással táplálni és funkcionáltatni, mint azzal, amiből lett. Ez pedig a szeretet. A Szeretet vagyis az Isten. Az ateisták istenhívővé tevésének nem az az útja, hogy csalthatlan istenbizonyításokat próbálunk eszközölni számukra. Más az útja annak. Meg kell mutatnunk, hogy nem abban különbözünk tőlük, hogy vasárnap templomba járunk, s reggel és este Miatyánkot mondunk, s pénteken nem kacsával, hanem túróscsuszával lakunk jól. Hanem abban különbözünk, hogy Jézus tanítványai vagyunk, akik hajlandók kicsikké, szegényekké és üldözöttekké is válni, mert lemondanak a kiváltságokról, a nagyságuk és a tekintély kergetéséről, a kizsákmányolásról és az erőszakalkalmazásáról, vagyis a hatalomról. Abban különbözünk, hogy megmutatjuk a szeretet életét, a mindent közössé ajándékozás életét. Mert a 70 esztendő közössé tenni akarás kísérlete nem `ebbe_ bukott bele, hanem az istentelen erőszak tett mindent lehetetlenné. Az Isten Országában is volt és van kommunizmus, de az nem az erőszakon épül. Az erőszak bukott el, és nem a közösség eszméje.

9. Ki a tanítvány?

Ki a tanítvány? Kicsoda Jézusnak a tanítványa? Az, aki szeret. S aki szeret, az nem ismeri a válást, csak az ölelést. Az a tanítvány, aki felelősen választ házastársat és ahhoz halálíg hű marad. `Ki a tanítvány? Az, akinek van ereje továbbadni az életet, s nem fogyasztja-pusztítja az életet egykézéssel-kettőkézéssel. Ki a tanítvány? Az, akinek gondja van az éhezőre, a hazaira s a még nagyobb bajban levő harmadik világbelire. `Ki a tanítvány? Az, aki nem szennyezi a környezetet s lehetővé teszi a következő nemzedékek számára is az életet. `Ki a tanítvány_? Aki nem tesz katonai esküt, s nem hajlandó fegyvert emelni embertársára. `Ki a tanítvány? Aki minden szavával és tetteivel elkötelezettje ennek a jézusi útnak. Aki nem éri be azzal, hogy vasárnap elmegy a templomba s meghallgatja a prédikációt, hanem élete legfőbb célkitűzését abban látja, hogy Jézus tanítványává tegye az összes nemzeteket. `Ki a tanítvány_? Aki megkeresi magának azt a kisközösséget, amely felneveli őt erre a feladatra úgy, ahogy Jézus kisközössége felnevelte erre a feladatra a Tizenkettőt, akik ennek a nevelésnek következtében Jézus küldöttei, apostolai lettek.

Mert Európa újra evangelizálása csak úgy lehetséges, hogy a keresztények megszűnnek templompadban ülő

keresztények lenni és missziós utakra indulnak, hogy megnyerjék embertársaikat a Jézustól tanult szeretet ügyének. Ma Magyarországon háromezer katolikusra esnék egy pap. Ha ezer katolikusra esik valahol egy pap, az már jó ellátottsági foknak számít. Nagyon ügyeseknek gondoljuk mi, papok magunkat. Jézus sokkal ügyetlenebbnek tartotta magát. Ő úgy gondolta, hogy neki elég tizenkettő, s azt is éveken keresztül reggeltől estig kell formálnia, nevelnie, hogy legyen valami belőlük. Hát `nem_ vagyunk Jézusnál ügyesebbek. Ha ő nem spórolhatta meg magának a kisközösségi munkát, mi sem spórolhatjuk meg. Tizenkettővé kell nekünk is tenni azokat, akik hajlandók tanítvánnyá kiképeztetni magukat. `Ki a Tanítvány? Aki nem áll meg a Föld határáig, amíg talál embert, akit még senki se nyert meg Krisztusnak. A gyermekkori játéokra emlékezem: Szamar a végállomás! Az a végállomás, aki már senkinek se tudja átadni a jó hírt, aki nem evangelizál. Egyszer valaki meg akarta magyarázni nekem, hogy ő képtelen valakit is találni, akiket apostollá nevelhetne, mert olyan szerények a képességei. Ezt válaszoltam: Lehetetlen, hogy ne találj ötmilliárd ember között kettőt, aki butább nálad. Mondhatom ezt akadémikusabb stílusban is: Jézus az evangéliumot hirdetés kötelezettségét és a meghívást arra - egyetemesnek tekintette. Senki nem vonhatja ki magát alóla. Nemesak a Tizenkettőt akarta emberhalásszá tenni. Minden embert. Bennünket is. Ehhez az első lépés: engedem magamat kihalászni, és imádkozom azért, hogy valaki kihalásson és emberhalásszá neveljen.

1991. okt. 22.

KOCSI GYÖRGY

AZ ÓSZÖVETSÉG ÉS AZ ERŐSZAK

A téma megjelenése és időszerűsége

Az Ószövetségi Szentírással szemben gyakran elhangzik a vád, hogy tele van erőszakkal. Ezzel sokszor az a sommás ítélet is jár, hogy az Ószövetségben előforduló erőszak összefüggésbe hozható a monoteizmussal, amelyik éppen emiatt intoleráns a többi vallással szemben.

Maga az erőszak és erőszakmentesség témája az 1980-as évektől került a biblikus gondolkodás homlokterébe. Régebbi bibliai lexikonokban hiába is keressük az „erőszak” címszót, de teológiai lexikonokban sem találkozunk velük.¹ Minden bizonnyal a 1960-as évek diáklázadásai a nyugati országokban és a forradalmak eltírásai a keleti blokk államaiban, az úgynevezett „felszabadítás teológia” megjelenése Latin-Amerikában, a katonai szolgálat megtagadása, illetve alternatív letöltése — ami nyugaton sem ment zökkenőmentesen — tették szükségessé az erőszak bibliai reflexióját. Neves politikusok és államférfiak is az érdeklődés középpontjába állították passzív ellenállásukkal az erőszak, illetve az erőszakmentesség

kérdését. Itt csak Mahatma Gandhit vagy Martin Luther Kinget említjük meg. A téma érdekelte már — a teológusokat megelőzően — a filozófusokat, pszichológusokat, etológusokat és antropológusokat.² A biblikusok között témánk máig legkiválóbb szakértője N. Lohfink, G. Lohfink, R. Pesch, J. Ebach, E. Spiegel, hogy csak a fontosabbakat említsük. A neves Herder kiadó egy külön kötetet is szentelt időszerű kérdésünknek.³

Sokaknak mindig is gondot jelentett az Ószövetséget olvasva az erőszak, az átok betöltése egyes városokon, az ellenség meg-átkozása az úgynevezett átokzsoltároknak, és még folytathatnánk. A mai ember megkérdezi: mindez hogyan egyeztethető össze az „Isten a szeretet” (IJn 4,16) újszövetségi gondolatával?

A probléma ószövetségi bemutatása

Isten feltűnő módon felháborodik az erőszakon. Számon kéri Káintól testvére meggyilkolását, de védi Káint is, mert jelet tesz homlokára, és hétszeres védelméről biztosítja a vérbosszú kilátásba helyezésével (Tér 4,1-16). Míg az őszülöket Isten csak meg-

bünteti, de nem átkozza meg, Káinnak már azt mondja: „Átkozott leszel!” A jelenet szerint Isten nem örül az erőszaknak, nem híve az erőszakos megoldásnak. Előzőleg Káint figyelmezteti, hogy uralkodnia kellene haragján, amely mint vadállat hatalmába kerítheti. Az erőszak fokozódását és elhatalmasodását jól szemlélteti Lámech gúnyos, öntelt bosszúdala a bibliai őstörténetben: *Leütöttem egy embert sebemért, egy ifjút sebhelyemért. Ha Káint hétszer bosszulják meg, Lámechet hetvenhétszer* (Tér 4,23-24). A Biblia nem mutatja be, miben áll a Káint ért átok, mi lett a következménye. A kigyóra Isten kimondja az átok tartalmát: „hasadon csúszol és a föld porát eszed életed minden napján”. Káinnál viszont nem konkretizálódik, és még büntetése sem tűnik súlyosabbnak, mint az őszülöké: *Ha műveled a földet, nem ad neked termést. Hontalan és bujdosó leszel* (Tér 4,12). Ráadásul Hénoch születik neki, aki Istennel jár, sőt a hagyomány szerint Isten élve ragadja el a földről.⁴ A bujdosás tehát nem következik be, mert pár sorral lejjebb azt állítja a Biblia, hogy Kain Nőd földjén, az Édentől keletre *telepedett le*. Később várost is épített, és fiáról Hénochnak nevezte el. Ha a föld Kain büntetése szerint nem termelt volna, akkor aligha tudott volna továbbélni és várost építeni. A szerző nem foglalkozik Lámech további sorsával, viszont rögzíti az erőszakot és elhatalmasodását, de elmarad az isteni büntetés, a *ius talionis* (a bosszú) mind Káinnál, mind Lámechnél. Sőt Isten még pecsétel védi is Káint, aki nem tart bűnbánatot, amint Lámech sem. Mi több: Kain kifogásolja büntetésének súlyosságát. Az őstörténetben (Tér 1-11) tehát találkozunk az erőszakkal, de Isten elítéli. Korunk emberének gondolja a vízözön történetével kezdődik, ahol Isten elhatározza az élőlények elpusztítását, mert mindegyik az erőszak útját járja. Csak egy kivétel van: Noé. Először tehát itt merül

fel az erőszakos és büntető Isten képe. Mások szerint már a paradicsomi történetben is találkozunk vele, hiszen Isten kiűzi ősszüleinket a paradicsomból. A Teremtő kisebb büntetéssel is megelégedhetett volna — gondolják egyesek.

A bibliai elbeszélésben *Isten megbánja* a vízözönt, és irgalma megnő az ember iránt.⁵ A vízözön kiváltója az erőszak, az emberek romlottsága, de Istennek fáj az erőszak. Egyértelmű válasz viszont nem adható arra: Miért a pusztítás Isten válasza az erőszakra? Valószínűleg a pogány minták erős hatása tette elfogadhatóvá e választ: Isten „ronthat, teremthet ezer világot”. A pátriárkák történetében azonban (Tér 12-50) feltűnően békésen zajlanak az események, mintha újra a paradicsomban találnánk magunkat — rendkívül magas az életkoruk. A Dina erőszakos meggyalázására adott választ leszámítva, nem találkozunk erőszakkal. Itt, miként előzőleg is, a konfliktusok — Lában és Jákob, illetve Jákob és Ezsau között — békésen, szövetségkötéssel fejeződnek be (Tér 31,43-54; 33). A szichemiekkal, akik Dinát meggyalázták, szövetséget köt Jákob (Tér 34).

Az erőszak megjelenése a Kivonulás könyvétől

Annál feltűnőbb viszont a Kivonulás könyvétől kezdve az erőszak megjelenése. Ráadásul Isten maga az, aki megkívánja e tetteket. Ezek az erőszakos hódítások, háborúk kapcsolatban állnak a *honfoglalással*. A bibliai honfoglalás elbeszélésének valódiságával szemben sok kétely támadt a biblikusok körében. Ma sincs általánosan elfogadott elképzelés arra, hogyan is történt a honfoglalás, vagy kikből állt össze Izrael. Erről a témáról magyar nyelven is jó áttekintés található.⁶ Az erőszak végigkíséri a királyság történetét, ami brutálisan végződik, hisz a zsidók utolsó királyának, Cidkijának végig kell néznie, amint Nebukadnezár Riblában kivégezteti fiait, majd megvakítatja őt is, és rabszíjra fűzve elviszi Babilonba, ahol valamelyik börtönben hal meg. A nép pedig az egyiptomi rabság után ismét fogságban találja magát. Az erőszakkal lépten-nyomon találkozunk az egyiptomi kiszabadulástól a pusztai vándorláson keresztül a honfoglalásig és egészen a királyság bukásáig. Ezen események valódiságával szemben nem csak a biblikusok körében merültek fel kételyek, hisz a naiv olvasó is találkozik nehézségekkel. Ha figyelmesen olvassuk e történeteket, feltűnhet, hogy a honfoglalás során Józsue mindenkit kardélre hány, a meghódított városokon betölti az átkot (Józs 11) — ráadásul Jahve parancsára. Majd e népek újracsak kibújnak a „földből”, és megint hadakozni kell ellenük. Egyik olvasat szerint Józsue mindenkit halálra ad, de a következő lapokon (Bírák könyve) újfent háborút indítanak ellenük, vagy megjegyzi, hogy nem tudták meghódítani, és együtt élnek velük (Bír 1). Ilyen ellentmondásokkal terhes Józsue és a Bírák könyve. A feszültséget már a Kivonulás könyve is érzi, mert Kánaán elfoglalásakor a következő tanácsok hangzanak el: *Előre félelmet keltek irántad, és zűrzavart támasztok azokban a népekben,*

ahová mégy, s megfutamítom előtted ellenségeidet. Darazsakat küldök előtted, hogy a hivvitákat, a kánaániakat és a hettitákat elűzzék előled. De nem űzöm el őket egyetlen év alatt, mert akkor az ország pusztasággá válnék, s a vadállatok a te károdra elszaporodnának. Csak lépésről lépésre űzöm el őket előled, ameddig eléggé elszaporodsz, hogy az országot birtokba vehesd (Kiv 23,27-30).

A szerző tehát úgy tűnik, hosszabb ideig tartó honfoglalással számol. A Szentírásban elbeszélte kheremet (a lakosság kiirtását) N. Lohfink alapos tanulmánya szerint egyetlen alkalommal sem töltötték be.⁷ Sőt a deuteronomisztikus történeti mű szerzője szerint a katasztrófa oka az átok be nem töltése⁸ — a kímélet az őslakosokkal szemben. Az az általánosan elfogadott nézet tehát, miszerint Izrael nem bírt a honfoglaláskor ott élő lakossággal, mert a honfoglalók kevesen voltak és még nem szaporodtak el, támaszkodhat magára a Bibliára is. És fölhozható ottlétük és megmaradásuk mellett az is, hogy a próféták nem győzik óvni a népet az idegen istenek tiszteletétől. A gyanútlan olvasónak is feltűnhet: a hettiták és jebuziták Dávid korában és még utána is Jeruzsálemben élnek, pedig Isten angyala majd elűzi őket (Kiv 33,2). Azaz egyáltalán nem lettek kardélre hányva, ahogyan a Második Törvénykönyv parancsolja (20,16-18). Máskor meg kiderül, hogy éppen kard szűkében vannak az izraeliták, és mindössze csak Saulnak és fiának, Jonatánnak van kardja (ISám 13,19-23). Ezen elejtett megjegyzések is (például Szám 14,25) intenek bennünket: mértéktartóan kezeljük azokat a bibliai híradásokat, melyek népek, városok, asszonyok, gyerekek és csecse- Idegen népek mők válogatás nélküli kiirtásáról szólnak, mert közben olvashatóé istenek j_ak: „Nem sikerült elűzni a síkság lakóit, mert vasszekereik voltak” (Bír 1,19b). Ha tízezer számra végeztek volna ki embereket, elkerülhetetlenek lettek volna a járványok, melyek ily méretű csaták után óhatatlanul felütötték volna fejüket. Erről viszont nincs tudomásunk. De tömegsírokról sincs. A Bírak könyve többször beszámol arról, korrigálva Józsué könyvét, hogy a hódítások nem sikerültek, pedig annak idején hősköteményként örökítették meg őket. Fényes bizonyíték erre a Bír 1,27-35, ami negatív honfoglaláslista. És aszerint, ki volt az erősebb, váltakozva fizettek adót egymásnak. A próféták is szakadatlanul figyelmeztetik a népet, hogy az idegenek isteneivel és az idegenekkel ne adják össze magukat. A Biblia lapjai viszont folyton arról tudósítanak, hogy inkább az idegenek isteneit követik, mintsem Jahvét. Ha ennyit kellett elhatárolódásra figyelmeztetni a népet, az annak a jele, hogy éppen az ellenkezőjét tették. E kontextusba tartozik a „kemény nyakú e nép” szlogen unos-untalan ismétlése (például Kiv 33,3k), mely mutatja, hogy a Biblia kívánalma és a mindennapi élet között mekkora szakadék tátongott.

Az idegenekkel szembeni magatartás⁹

⁹E témát nem Az idegenekkel szembeni magatartás kérdése érdekes lehet, mert tárgyalják legtöbbször a

velük kapcsolatos előítéletek és félelmek váltják ki a az egzegéták gyűlöletet és az erőszakot. A választott nép fiai egyáltalán nem kü-

az erőszakkal lönültek el az idegenektől. Itt csak utalunk néhány tényre, melyek kapcsolatban mutatják, mennyire más volt a valóság, mint a deuteronomista felfogása az idegenekről (MTörv 7,3k), amit egyébként jól tükröz a Józs 23,6-13 is. Röviden, de talán legjobban azzal a kérdéssel szemléltethetjük ezt a más felfogást: vajon voltak-e az izraelitáknak idegen feleségeik?

Abrahám felesége volt: Sára, Hágár, a szolgáló és Ketura (Tér 25). Ketura azért érdekes, mert tőle származnak a midiániták, és e nép sok borsot tört később az izraeliták orra alá (Szám 31; Bír 6-8). Hágár egyiptomi származású. Mózesnek is nehézsége támad kusita (etióp) felesége miatt (Szám 12,1-16). És első felesége, Cippora is idegen: midiánita. Ezek után egyáltalán nem érti az ember az idegen feleségekkel szembeni polémiát Mózes könyveiben és Józsuénál (Józs 23,7,12), később pedig Ezdránál (Ezdr 9-10). Dávid feleségei közül biztosan idegen Macha, Absalom anyja, aki a gesuri királynak, Talmainak a lánya. A Talmi név hurrita eredetre enged következtetni. Batseba — a neve után — izraeli lehet, de a férje hettita volt. Érdekes megemlíteni még Dávid dédanyját, Rutot, aki moábita volt; akiket viszont a mózesi törvény értelmében kitiltottak az Úr közösségéből (MTörv 23,4k). Vagy nem ismerték Dávid előtt Mózes törvényeit — és ez is árulkodó jele lehet a Pentateuchus kései szerkesztésének —, vagy ha ismerték, minden bizonnyal nem tartották kötelezőnek magukra nézve. Salamont talán nem is kell említenünk, hiszen idegen feleségei közismertek. Az idegenekkel szembeni e normális magatartás idővel megváltozott, de azért Mózes könyve is védi az idegenek jogát, sőt az ellenség eltévedt marháját is vissza kell hajtani, és a teher alatt összeroskadt szamarát is fel kell segíteni, s nem szabad őt kikerülni (Kiv 23,4-5). „Az idegent ne nyomd el! Tudjátok, milyen sorsa van az idegennek, hiszen ti is voltatok idegenek Egyiptomban” (Kiv 23,9; MTörv 10,18-19) — vélekedik teljesen egyértelműen az Ószövetség az idegenekkel kapcsolatban. E rövid áttekintés világosan mutatja, hogy az idegenekkel egészen természetes módon érintkeztek.

Honnét van hát az ellenkező hangnem? A babiloni fogság után megváltozik a helyzet — bizonyos körökben. Ezdrás pap, akitől sok exegéta véleménye szerint Mózes könyvének végső összeszerkesztése származhat, más hangnemet üt meg. Könyvének végén, az Ezdr 9-10. fejezetben tárgyalja a vegyesházasságok kérdését és az idegen feleségek elbocsátását. Majd hosszú listát hoz, ahol felsorolják azok nevét — mintegy szégyentáblát állítva nekik —, akik idegen feleséget vettek maguknak. Végül könyvének utolsó mondata így hangzik: „Ezek mind idegen asszonyt vettek feleségül. Elküldték az asszonyokat is, a gyerekeket is.” E körnek lehetett elemi érdeke, hogy még Mózes öt könyvébe is ilyen megjegyzéseket fűzzenek: „Amikor Ézsau 40 éves volt, feleségül vette Jehuditot,

a *hettita* Beerl lányát és Bász- má, a *hettita* Elon lányát. *Ezek szívfájdalom voltak Izsák és Rebekka számára*" (Tér 26,34-35). Majd ismét bosszantja Ézsau Izsákot az idegen feleségekkel: „Ézsau így megtudta, hogy a *ká- naániak leányai* nem tetszenek apjának, Izsáknak. Ezért elment Izmaelhez és feleségeihez, és még feleségül vette Machalatot, Iz- maelnek, Abrahám fiának lányát, Nebajot testvérét" (Tér 28,8-9). Ézsau idegen feleségeinek listája még tovább bővül a Tér 36-ban. Itt már nem fontos, hogy ők is Abrahám leszármazottai, hiszen Izmaéli Abrahám fia. Később a nép is kikezd Moáb lányaival, ezért az Úr haragja fölgerjed Izrael fiai ellen. Pinchász átszúrja az ágyékuknál Zimrit és a sátrába vezetett moábita fejedelmi lányt, Koszbit (Szám 25,1-15). Mítsem számít már, hogy Dávid özanyja moábita volt. Ez a tendencia — „bezárkózás a nemzeti hagyományba”, ahogyan Komoróczy Géza nevezte — már Illés próféta idejében elkezdődött,¹⁰ de azért nem tudták zökkenőmentesen keresztülvinni, mert néhányan elleneztek Ezdrás gondolatát, és szembe is szálltak vele (Ezd 10,15), másrészt az eltérő vélemények is ránk maradhattak. Más vélemények szerint Jónás könyvét éppen Ezdrás rigorózus reformjával szemben írták, ahol Isten Jónás várakozása ellenére sem pusztítja el a pogányo- kat, mert Ninivében sok ártatlan is él (Jón 4,11); sőt készségesebbek a megtérésre, mint a választott nép fiai (Jón 3,7-9). Hasonlóan polemikus szándékot tulajdonítanak Rut könyvének is, ahol Dávid özanyjáról kifejezetten is megtudhatjuk, hogy moábita volt.

Mit tanít a Biblia? — kérdezhetsz ezek után. Hogyan értsük?

Válaszunk a következő: Ahogyan másutt is megfigyelhető, hogy a Biblia eltérő, sőt ellentmondó hagyományokat olvaszt magába, úgy ebben a témában is. Ennek legeklejtőbb példája a kétféle teremtés- elbeszélés, vagy a királyság megítélése. A királyságot hol Isten elleni lázadásnak könyveli el Sámuel próféta könyve, hol pedig Isten akaratának állítja be. Van olyan túlzó nézet, miszerint *a Biblia egész Izrael műve*. Annyi igazság azonban van benne, hogy a nép több rétegének vagy csoportjának a nézőpontja érvényesül benne. A Szentírás végső szerkesztői nem akartak fasisztoid módon eljárni — csak egyetlen véleményt hagyva meg. Az eltérő, sőt egymásnak ellentmondó hagyományokat értéknek fogták föl, és meg is hagyták. Ez a helyzet egyébként az Újszövetséggel kapcsolatban is.

Az idegenek megítélésében tehát eltérő történelmi tapasztalat csapódott le. Az idegeneket a különböző szociális helyzetű csoportok minden bizonnyal nem egységesen ítélték meg a különböző korokban. A deuteronomista szerző az idegen feleségeket veszélyesnek látta. E felfogását igyekezett is érvényesíteni a szövegek végső átfésülésekor. Mások pedig pontosan ellenkezőleg látták, és ezért hangsúlyozták az idegen feleségeket a pátriárkák és más személyek esetében. Így tehát megtaláljuk az idegenek

szerepét és a velük szembeni ellenérzést is — azaz eltérő véleményű csoportok nézete csapódott le a Bibliában.

Nehézségünk bizonyára a miatt van, mert olyan elképzelésekkel vesszük kezünkbe a Bibliát, hogy az *csak Isten szava*. És Isten kezdettől fogva és állandóan, minden pillanatban közli a tiszta, világos tanítást. Azt, hogy a Biblia több mint ezer éven keresztül nyerte el formáját, elfelejtjük. Az írásbeliség kezdetekor bizonyosan nem úgy vették kezükbe a könyvek könyvét, mint a Szentírás kánonját meghatározó zsinatok után. Az egyház viszonylag későn, csak a Trentói zsinaton — 1546. április 8-án a IV sessio ülésén — határozta meg, mely könyvek tartoznak a Szentírás- hoz. Ha számolunk azzal, hogy a Biblia hosszú időn keresztül fejlődött azzá, amivé lett, megértőbbek lehetünk az eltérő véleményekkel szemben; és megértjük, hogy bizonyos gondolatok évszázadokon keresztül fejlődtek odáig, ahogyan az Újszövetségi Szentírásban előttünk állnak. Magában az Ószövetségben is ki lehet mutatni egy-egy téma fejlődő kibontását, fölfogását.

A történetiség szempontja nemcsak a mai tudományok jellemzője, hanem a Bibliáé is, hiszen a Szentírás eredendően történelmi könyv. Sőt magának a Bibliának köszönhetjük, hogy van történelmünk, és hogy a dolgok nemcsak ciklikusan ismétlődnek, mint a pogány és a természeti vallásokban, hanem van lineáris fejlődés, amit üdvtörténelmi gondolkodásnak nevezünk. És így érthető, hogy a különféle történelmi tapasztalatok különféle ítéleteket tettek lehetővé a Szentírásán belül. Ítéleteinknek ma is legfőbb forrása az, amit megtapasztalunk, amin keresztül megyünk. Minden valószínűség szerint az erőszak kérdésében eltérő tapasztalatokat szereztek az emberek. Ezek le is csapódtak a Bibliában. Egy békésebb pacifista kort sokszor vészterhes idő váltotta fel, ezért hát természetes témánk homlokegyenest ellenkező megítélése. És megfigyelhető, hogy a szembenálló felek véleményük igazolásához Istent hívták segítségül, és nem biztos, hogy Isten vegytiszta tanítását közvetítették, hanem sokszor saját véleményüket adták ki Isten szavaként. Gondoljunk Jeremiás keserves küzdelmeire a hamis prófétákkal, akik ugyanúgy Isten nevében beszéltek, mint ő (Jer 19-20; 27-28).

Jézus korrigálja az Ószövetséget, amikor ilyeneket mond: „Mózes ezt keményszívűségetek miatt engedte meg, de kezdetben nem így volt" (Mt 19,8). Ez mutatja Isten kompromisszumkészségét is. Úgy tűnik, hogy még maga Isten sem tudta kezdetben keresztülvinni tiszta elképzelését, mert a hallgatóság megmakacsolta magát; és Istennek újabb és újabb kísérletekre — *törté- nelemre* — van szüksége, hogy gondolatát mégis elfogadják. Maga Mózes is panaszkodik: „keménnyakú ez a nép”. Radikális nézetei miatt meg akarják kövezni (Kiv 17,4; Szám 14,10) és hányszor lázonganak ellene a legközelebbi munkatársai is (Szám 12,1-6).

A Biblia egy nép valós történetét tükrözi. És amikor e szövegeket Szentírássá avatta főleg a papok használata és munkája révén (MTörv 17,18), akkor e szövegeket néha kétes erkölcsi ítéletük ellenére sem tiltotta ki a Biblia kánonjából — még akkor sem, ha maguk már az adott kérdésben fejlettebb erkölcsi ítélettel rendelkeztek —, hanem mint kultúrtörténeti értéket megőrizték.

Olyan nép azonban még nem akadt, ahol ne jelent volna meg az erőszak. Hála Isten, nem tussolták el e negatív dolgokat sem, hanem a maguk realitásában mutatták be. A legnagyobb királyuk, Dávid alakját is a maga árnyoldalaival együtt tárták elének. Annak ellenére, hogy az Ószövetség későbbi történeti könyveiben (Krónikák könyvei) megfigyelhető a tendencia, hogy Dávidot idealizálják, mégis megmaradtak a fények mellett az árnyoldalak is. Ezzel a realizmussal sajnos ma sem találkozunk mindenütt. Nem lenne taszító sok ember számára a Biblia, ha csupa megszépített történet volna benne, amire az ember azt mondaná: Szép, szép, de nem követhető? Akik úgy gondolják, hogy a Bibliában nem lehet botrányos eset, elfelejtik, hogy ellenkező esetben éppen azt vetnék a Biblia szemére, hogy nem realista.

Az Ószövetségben nemcsak József könyvét olvashatjuk, hanem ott vannak az Isten szenvedő szolgájáról szóló részek is Deuterokanonikusnál. Vajon az Újszövetség felülmúlja-e szemléletében a Szendő Szolgáról szóló énekeket? Nem inkább segítségül hívja Jézus halálának értelmezésére? Néha megfigyelhető a felröppenő téma friss rögzítése, majd árnyalt átgondolása, csiszolása. És ez újfent csak természetes, hiszen egy-egy gondolatban mi magunk is fokozatosan mélyedünk el. Nem is beszélve arról, hogy bizonyos dolgokat és eszméket másként látunk felnőtkorunkban, mint gyermekkorunkban (IKor 13,11).

Miért olyan gyakori az erőszak a deuteronomisztikus történeti műben?

Előjáróban annyit, hogy a deuteronomisztikus történeti műhöz a szentírásmagyarázók szerint a következő könyvek tartoznak: Második Törvénykönyv, József könyve, Bírak könyve, Sámuel könyvei és a Királyok könyvei. A Második Törvénykönyv azonban sokak szerint csak a Pentateuchus része. Feltűnő ebben a műben — ahogyan már említettük —, hogy a királyságot, a központi hatalmat, az államot eltérően ítélik meg. A királyság két erőszakos szervezetet: testőrséget (rendőrséget) és katonaságot tartott fenn.

A királyság Feltűnő: a módosabb paraszti, nagybirtokos réteg ellenzi a kiintézménye rállyságot, hiszen a koronabirtokot — minden valószínűség sze- és története rint — területeikből szakították ki. Vagy pedig hódított területeket adományoztak katonáiknak, miként később a rómaiak is tették. A módosabb réteg nyilván nem örült annak, hogy a király elveszi java földjeiket, vagy pedig adót vet ki rájuk (ISám 8,10-17; vö. még Mt 17,24-26). A királyság bevezetése idegen népek utánzását jelenti (ISám 8,20). A királyságot végül bevezették. A királyság a végén oda vezetett sok király ostobasága révén, hogy Izrael elveszítette önállóságát.

Roszsabb helyzetbe került, mint a törzsi társadalomban volt. Végül létszámban is megrokkant. Majdnem eltűnt a népek olvasztótégelyében. A királyság története meglehetősen véres — mint más népeknél is. Megjegyezzük azonban, hogy a királyságnak voltak jó oldalai is. A királysággal szembeni intézmény a prófétaság — ha nem is mindig — de általában oppozícióban volt. Dávid házában folyik a vér, ahogyan megjövendőli Nátán próféta: „Nos, a kard sose fordul el házadtól, amiért megvetted, és elvetted a hettita Úrijától feleségét, hogy a te asszonyod legyen" (2Sám 11,10). Georg Braulik, bécsi szentírástudós megjegyzi, hogy a deuteronomisztikus történeti mű véres hadi tudósításai és beszámoló

idegen mintákat követnek, nevezetesen az *asszír királyi propaganda szövegeket*. E gondolat megjelenik a Zenger-féle bevezetőben is — H. Niehr tollából anélkül, hogy konkrét szöveget említene,¹¹ de e szövegeket ma már modern nyelveken is olvashatjuk. Ezeket olvasva láthatjuk: az idegeneket nemcsak a királyság intézményének átvételében utánozták, hanem eszköztárában is — nevezetesen a *királyi propaganda irodalomban*. Egyiptomban sem idegen műfaj ez, ahol még a vesztes hadjáratokat is győztes hadjáratoknak mutatták be. De az úgynevezett modern korban is hasonlóan működik a haditudósítás, legfőképpen a tudósító eszközök fejlődtek. E hódításoknak mintája pedig a következő: az ország istene megbízást ad egy ország meghódítására, és ha lakosai ellenállást tanúsítanak, meg kell semmisíteni őket. Izrael is ebben a mintában beszéli el honfoglalását. Nem szabad viszont elfelednünk, hogy amikor e szövegeket leírták, már saját bőrükön tapasztalták, miként hódítanak meg egy országot az asszírok és a babiloniak. Izrael nem volt abban a helyzetben se gazdaságilag, se katonailag, hogy ilyen akciókat véghez vigyen. Ezek a hódítások sokkal inkább a fantázia szüleményei, mintsem történeti tudósítások.

Nézzünk tehát egy asszír szöveget Asszurbanipaltól — a propaganda irodalomból: *Asszur és Szín (asszír istenek) a korona urai, régtől fogva királyság birtokosai, engem már anyám méhétől az asszírok országának pásztorává rendeltek. Samas, Adad és Istár úgy határozták, hogy a királyi uralmat rajtam keresztül gyakorolják. (...) (Majd elmondja, hogy apjának szövetségesei fellázadtak Asszur isten ellen, megszegették a szerződést, ezért megbízták őt a fontos dologgal, hogy ezt a szerződést helyreállítsa) (...) Saji, Pintiti, Színű városok összes lakóit — akik ezekkel a királyokkal tartottak és gonoszát terveik Asszír földje ellen — kicsiket és nagyokat megöltük fegyverrel, úgy hogy egy sem maradt közülük életben. Holttestüket póznákra függesztettük, bőrüket lenyúztuk, és befedtük z>elük városuk falait.*¹² Ilyen brutálisan járt el az asszír katonai gépezet, ha hihetünk a tudósításnak.

Átok-zsoltárok

Az átok-zsoltárokkal (Zsolt 18,38-43.48; 35,1-6; 69,28-30; 83; 108, 12-14; 109) kapcsolatban is vannak szép számmal asszír-babiloni párhuzamok. A

zsolozsmáskönyvből messzemenően eliminálták a zsoldárokat. Egy kérdést azért föltehetünk velük kapcsolatban: nemde azért nem jön átok ajkunkra, mert túlságosan kényelmesen élünk, és nem is vállalunk már semmi kockázatosat, nehogy utána átkozódnunk kelljen, netán még születésünk napját is elátkozzuk, mint Jeremiás (Jer 20,14), aki azért szintén átkozza ellenségeit: „Rettegjenek ők, ne én rettegek! Rájuk hozd el a nyomorúság napját, és kétszeres csapással zúzd őket össze!” (Jer 17,18). Nem azért hagy-e el bennünket a düh a romlás láttán, nehogy bajunk legyen? Nem azért nem száll-e meg bennünket Illés haragja, mert már teljesen közönyösek vagyunk, és félünk elköteleződni, szint vallani? A mai világban tán mindig jól mennek a dolgok? Merünk-e szembeütni az árral, mint Jeremiás tette? De ez neki is olyan nehéz volt, mert még arra is gondolt, bárcsak anyja méhe lett volna a temetője (Jer 20,7-18). Jeremiástól talán nem vesszük zokon az átkozódást, mert érezzük, hogy az Ószövetség egyik leghitelesebb prófétája. Az átkozsolások szerzőiről és életkörülményeiről keveset tudunk, és netán gögös pöffeszkedő alakoknak képzeljük őket. Valószínűleg az átkozsolásokat a halára üldözött emberek mondták. És ki vethet követ arra, akit ha legyilkolni szándékoznak, nem dicsőíti gyilkosát?

Az Ószövetség békés arca

A békéről viszont aligha írtak szebben, mint Izajás vagy Mikeás próféta: *Ók meg ekevassá kovácsolják kardjukat, és lándzsájukat szőlőmetsző késsé. Nemzet nem emel kardot nemzet ellen, és nem tanul többé hadviselést. Jákob háza gyertek, járjunk az Úr világosságában.* (íz 2,4b-5; vö. Mik 4,3). Ezek a szavak indították el 1989-ben a közép-európai változásokat, tehát még ma is ilyen elemi erővel rendelkeznek! Hasonlóan gyönyörűek a messiási kor képei íz 11,1-9-ben. A szenvedő szolga pedig nem erőszakoskodik, hanem elszenvedi az erőszakos halált, és így igazít meg sokakat (íz 52,13-12). Túl lehet-e ezt szárnyalni? Ez a békés, tűrő viselkedés annyira szép, hogy az Újszövetség sem tudja felülmúlni, hanem segítségül hívja Jézus kivoltának értelmezésére.

Az eszmék és A történetiség fentebb kifejtett érve az eszmék és teológiai ta- a történelem nők esetében tehát nem azt jelenti, hogy kezdetben van a tiszta, hullámvölgyei világos eszme, azután pedig a dekadencia és a romlás. Ez volt J. Wellhausen elképzelése a zsidó vallásról. Ez a gnózis elképzelése is. A történetiség másik evolucionista felfogása azt eredményezné, hogy a tanok egyre tisztulnak, tehát a késői korok egyre fejlettebb látásmóddal rendelkeznek. Netán még az emberek is egyre jobbak lennének. A katolikus kánon szerint így a legtisztultabb nézetekkel a makkabeusi kor rendelkezne, ami azért mégsem igaz. Nem oszthatjuk tehát ezt a felfogást sem. Valószínű, inkább A. Toynbeenak van igaza, aki az eszmék és a történelem hullámvölgyeivel is számol, nem csak lineáris fejlődéssel. És úgy tűnik, különféle

gondolkodási paneleket, modelleket alkalmaznak a különböző befolyásos csoportok. Ha a mostani keletkezési évszámokkal dolgozunk a Biblia könyveit illetően, akkor a fogság és közvetlenül a fogság utáni idő lehetett az eszmék és a reflexiók nagy olvasztótégelye. Ezért egyidőbelinek tűnik a pátriárkák békésebb atmoszférája a Szervedő Szolga gondolkodási modelljével. E korban véglegesülhetett az Ezdrás-féle felfogás és az asszír háborús propaganda átvétele is József és a Bírak könyvében. Minden bizonnyal más-más felfogású csoportok véleményei ütköznek a Bibliában az erőszak és az idegenek megítélésében ugyanazon időben, de meg kell engednünk, hogy ezek a modellek régebbi korok emberei előtt is ismertek lehettek.

Hullámvölgyekkel az erőszakot illetően találkozunk a Biblia látásmódjában is. A paradicsomi idill — Isten együtt van az emberrel — átfordul az erőszakba (Kain, Ábel, vízözön). A vízözön után a pátriárkák története újfent idilli (Isten látogatása Ábrahámnál jól tükrözi ezt), ami az egyiptomi fogsággal végződik. Innét a szolgaság káoszából a Sás-tenger „özönvívén” keresztül menekül meg Izrael (Isten együtt vonul népével a felhőoszlopban). A honfoglalás valószínűleg nem véres eseményei után azonban a királyság korát újra jellemzi a vér — magát a királyi házat is. Alternatíva Sámuel próféta lehetne, aki törzsi keretek között akar maradni. A királyság megmentésére Izajás, majd Jeremiás kínálják a mentőövet józanságukkal, de nem hallgatnak rájuk. így megsemmisül Izrael (Kr. e. 722), majd Júda (Kr. e. 589). Jön a fogság újabb sivataga, és éppen ekkor jön a Szervedő Szolga Deuteroizajás megoldása. Majd jön a hellenizmus, a makkabeusi kor szabadságharca. És végül jön a római kor és Izrael újbóli megszűnése. Előzőleg jön még Jézus alternatívája a kontrasztársadalomról, amit Izrael nagy része visszautasít, de a fiatal egyház ennek lázában él. Ez a választott nép fájdalmas útja. És Auschwitz infernójából újra megszületik Izrael állama. Mintha igaza lenne Toynbeenak? Ha Jézust tájékozási pontnak fogjuk föl, akkor nem lehet kétséges, hogy az Ebed Jahve dalok csúcspontot jelentenek. Az most mellékes, hogy e dalokat individuálisan, kollektíván vagy korporatívan értjük, mert az erőszak kérdésében egyértelműen nyilatkoznak — főként a negyedik dal (íz 52,13-53,12). Ha már M. Gandhival, M. Luther Kinggel kezdtük, akkor inklúzióként be is fejezhetjük e dalokkal, melyek azt az erőszakmentességet sugallják, amelyeket ők (Gandhi, King) politikai síkon is érvényesíteni szerettek volna. E gondolataikat Jézustól vették. Jézusra pedig nagy hatással voltak ezek a szövegek. Szervedését a fiatal egyház az Ebed Jahve dalokon és a Zsolt 22-n keresztül szemléli, mert ezek a szövegek nemcsak szenvedését, de föltámadását is előrevetítik: „Ha odaadja életét engesztelő áldozatul: látni fogja utódait, hosszúra nyúlik élete” (íz 53,10). Egy szövegnek nemcsak a kialakulása fontos, hanem recepciója, hatástörténete is. E textusok ihlették és mozgatták korunk pozitív szereplőit. Ha figyelmesen,

nyitott szemmel olvassuk a Bibliát, akkor észreveszük, hogy Isten, aki már a Biblia első lapjain irtózik az erőszaktól, a türelmes és szenvedő szolga szemüvegén keresztül nézhette történelmünk botorkálását, míg magára öltötte a szolga szerepét Jézusban, hogy világosságot gyújtson. Jézus a lábmosás gesztusában is szolga marad, és Péternek és vele az egyháznak is ezt hagyja legszentebb örökségül.

LÁSZLÓ TAMÁS

A CSALÁD AZ ÉLETÖRÖM FORRÁSA

(4.)

AZ EMBER KÖTÖTTségIGÉNYE ANTROPOLÓGIAI ÁLLANDÓ

A házasság a családra, a gyermekekre nyílik, általa újul meg, teljesedik ki a házaspár közötti szeretet által. A szeretet természeténél fogva termékeny, Szalézi Szent Ferenc így ír erről: „A szeretet az a pont, amelyben az én akaratom egyesül és összekapcsolódik a másik örömeivel és javával. És íme, megnyílni, a férfi és a nő, az én és a te, két entitás közötti szeretetlapi kapcsolatban, ez a kapcsolat egy 'mi'-ben csordulhat túl, amely sokkal nagyobb az én és a te különbségénél, amely horizontja az ebből fakadó új 'te'-nek. A gyermek születése megakadályozza a férfi és a nő egoisztikus kapcsolatának bezárkózását és a család nagyobb valóságára nyit utat, sőt az adott néphez, az egész emberi közösséghez vezet el, mindenkinek fölött megnyit arra a Te-re, aki állandóan jelen van kezdetünknel, amelyről nem rendelkezhetünk és amelytől csak függhetünk. A felebaráti szeretet evangéliumi szabálya – »szeresd felebarátodat, mint önmagadat« – igen jól mutatja a saját személyes azonosságom és a másokkal való kapcsolatom egységét.”

Egy évtizedekkel ezelőtti vatikáni családkonferencián hangzott el az alapvető megfogalmazás, miszerint: „Európa újjászületése nagy mértékben a család újrafelfedezésétől függ, mely az élet szentélye, az emberiség bölcsője és a jövőbe vetett remény jele.” Ma annyi támadás éri a családot és a házasságot, hogy most már ennél sokkal többről van szó: a család megmentéséről! A család mikro- és makrokozmosz, az együtt élő nemzedékek, az elődök és utódok, rokonságok gazdag és szerves rendszere. Olyan ez, mint az anyaföld: humusz, televény. Ez a termőföld a tanulságok, az életvezetés, alkalmazkodás sikeres és olykor persze sikertelen példáit tárja elénk. Eligazodási pontok, példák, példaképek teremnek ebben a körben, legendák, történetek keringenek, amik a nagycsaládok felbomlásával, a társadalom atomizálódásával eltűnőben, sorvadóban vannak. Ebben a televényben gazdag talajban a generációk olykor lázadva, olykor gyökeresen mást téve mégsem kényszerültek az élet alapjait újra kitalálni, mert az emberi kapcsolatok biztos

támaszt, hátteret adtak akár az újításra, az újrakezdésre, a kihívásokra adott korszerű válaszokra.

A magyar ember sok vidéken a gyermeket mondja 'család'-nak – egy, két, három 'családom' van, mondja az egy, két, három gyermekre. Ez nem mást mutat, mint azt, hogy a gyermek(ek) megjelenése sajátos kiteljesedést hoz az ember életében. Ezt annak ellenére ki kell jelentenünk, hogy a házasság is család – és sajnos nagyon sok olyan család van, amelyben nem születhet gyermek. Az apává, anyává válás a férfi és a nő identitást új, erős jegyekkel gazdagítja. A nagyszülővé válás ezt újabb élményekkel, önismereti, életismereti mozzanatokkal viszi, építi tovább. A személyes életépítésünk hallatlanul gazdagító eleme a gyermek; tehát a több gyermek szívünket, lelkünket, szellemünket tágitja ki. Így válik öröm- és boldogságforrássá a gyermek akár több generáció számára is. Két ember életének meghosszabbítása, ajándék, aki megújítja életkedvünket, elmélyíti életismeretünket. Óriási kaland, állandó készenlét, kihívás, amit nagyon jó dolog elfogadni. A gyermekek meghosszabbítják a fiatalságunkat, mert rugalmasak maradunk általuk. Felelősségünk a házasságban, az egymás iránti közelségünk is elmélyül, ezek által nő az egymás iránti szeretetünk (a szeretet = közelség + felelősség). A gyermek ezáltal valóságos, élő, működő szeretet- és energiaforrássá válik a családban. A több gyermek nem csökkenti ezt, hanem megsokszorozza – a fizikai igénybevétel ellenére. Erről nagyon sok nagycsalád tanúskodik. A családban a legfontosabb alapigény a biztonság, amit legerősebben a szülők egymás iránti szeretete, egymás iránti hűsége fejez ki. Mert mi a legtöbb, amit a szülők adhatnak a gyermekeiknek? Az, ha látják a gyermekek, hogy a szüleik szeretik egymást. A gyermekszeretetet tehát ilyen értelemben megelőzi a szülők egymás iránti szeretete. Ehhez tartozik az a kérdés is, hogy mit mutatnak a nagyszülői minták? Ők hogy tudták átörökíteni a pozitív tapasztalataikat a gyermekeiknek, majd az unokáiknak? Ezért javasoljuk nagyszülői szociológiai vizsgálatok, interjúk készítését: hogyan látják ők a saját példájukat, a családi életre való felkészítést, hogyan tekintenek vissza az életükre ebből a szempontból? Mit tehetnek még?

A család az egymás iránti szolidaritás, az egymásért vállalt felelősség, így a közösségépítés első tanulási helye. A nemzedékek egymásra figyelése, együttélése, egymás segítése a család minden tagját a társadalomban helyezi el. A család a személy kibontakozásának terepe, a testi-lelki-szellemi növekedés terepe, ahol az emberi kapcsolatokat, a kötődést tanuljuk. Azt a kötődést, amely alapjában az emberi együttélésben nélkülözhetetlen erények fejlettségi szintjétől függ. Ezek: a megbízhatóság, felelősségtudat, az együttműködési készség, a kölcsönös segítség, egymással törődés, a bocsánatkérési és a megbocsátási készség, és a bizalom.

Rita Süßmuth (Kohl kancellársága idején a német parlament elnöke volt): „A felsorolt erények különösen

a szülői szeretet gyümölcsei, s így a gyermek, az ifjú (s majd a felnőtt) szeretet-képességének fontos feltételei. Ebből kell a gyermeknek a számára életfontosságú dolgokat megtapasztalnia: hogy az életét akarják, a feléje irányuló szeretet megbízható és állandó; a szülők hűségesek még akkor is, ha a gyermek nem felel meg a vele szemben támasztott elvárásoknak. Ugyanez érvényes a felnőttek egymás közötti szeretetére is: elfogadni a másik életét, időt adni neki, az eltérő és idegen érdekek között érvényesülni hagyni, mások javára visszahúzódní. A tartós partneri kapcsolatoknak szükségük van a mindennapi kötöttség ilyen tapasztalataira. A kötöttség sok szempontból józan, egyszerű, megbízható, hiányozhat belőle az, ami a szenvedélyes szerelem jellemzője. Egy kapcsolat a hétköznapokban inkább apró jelekben, mint hangzatos szavakban él: odafigyelés, hallgatás, megértés, dicséret, tapintat... ezek az éltetői. Ha a kötöttség nem jön létre, lelkileg, de gyakran még testileg sem bontakozhat ki az emberi élet. (...) Az embernek ez a kötöttség-szükséglete, az igény, hogy egy másik ember elfogadja, olyan egzisztenciális jelentőségű, hogy ebben antropológiai állandóról beszélhetünk. A kötöttség állandósága azért olyan fontos, mert a szociális és érzelmi tájékozódás és az értelmes tapasztalatszerzés feltétele. Azok az emberek, akiknek kötöttségigényét semmibe veszik, nem képesek értékelni önmagukat. Egy kapcsolatot tartósan megélni nagy és nehezen megoldható feladat, nélküle viszont nincs értelme a szeretetnek. Ezért nem az igényt kell megszüntetni (nem is lehet, bármennyire igyekeznek a woke-ideológusok), hanem a sikeres, tartós kötöttségekért kell dolgozni. (...) Nyilvánvaló, hogy a tartós kötöttség nem támaszkodhat csupán az érzelmi és szituációs etikára. Teherbíró visszacsatolásokra van szükség: eszmékre és meggyőződésekre, amelyek lehetővé teszik, hogy a pillanatnyi perspektívák a jövőbe táguljanak.” (Christian Schütz: A keresztény szellemiség lexikona, kapcsolat szócikk)

A teherbíró visszacsatolások alapvető terepe a család, a közösség, a szűkebb és tágabb társadalom. A közösségek is erő- és energiaforrások számunkra – ezek helyettesíthetik a felbomlott nagycsaládot, a hajdani falu és a kisváros személyességet biztosító közösségét.

FARKAS ISTVÁN

BESZÉLGETÉS BOKROSOKKAL – MOLNÁR GYUSZI

Aznap ismét tél lett. Kőbányán szállingózott a hó is, amikor elindultam. Pedig reggel már búgott az őrös galamb a platán ágán, és a tavasz lehelete megérintette a sétány fáinak rügyeit is. Az emberek visszavették sapkáikat és mogorván télikabátjaikba húzódtak a metrón. Az 1-es villamos áramszünet miatt leállt. A fekete tömeg összezsúfolódva várta a villamospótlót.

Sokan elindultunk gyalog a Róbert Károly körút hőmpölygő zajában.

A kis szoba-konyhában csend fogadott és nyugalom. Van itt egy kis szabolcsi pálinka – mondta Gyuszi. Átmelegít – tette hozzá, mert látta, hogy összedörgölöm a kezeimet. Az asztalhoz ültünk le.

Mondanék pár szót arról, hogy miért is szeretnék veled beszélgetni – kezdtem bele. Nemrég, amikor elhatároztam, hogy beszélgetéseket kezdeményezek „öreg” Bokrosokkal, botlottam bele az energia szó egyik eredeti, ősi jelentésébe: isteni tett, bűvös cselekedet. Ez megfogott. Majd a „változtatásra való készség” jelentés már kicsit érthetőbben kapizsgálni engedte a Bokor és a szó kapcsolatát. Valamilyen erő, energia felébreszt, megfordít, majd megindít, valamilyen akadályoz, majd ebben elbukva erőt ad az újrakezéshez. Nálad hogyan alakult ez a folyamat a Bokoralapú életedben?

Igen. Valamikor Ercsiben találkoztunk mi először, amikor a művelődési házban vetítetted a diáidat, tudod, Jóska szervezte a Föld-napja rendezvényen. Nem is tudom, hogy mondjam: a teremtésvédelem jegyében? A másik ilyen rendezvény az erőszakmentesség jegyében telt. Velük, az ő családjukkal együtt próbálkoztunk meg ott valamiféle közösségi-természetközeli étellel. Feleségem tanított az ottani iskolában, én pedig megpróbáltam valamiféle öko-szemléletet bevinni a suliba, talán nem is sikertelenül, bár mivel ez egy alvófalú, vagyis mindenki eljár valahová dolgozni – Budapest, Érd, Százhalombatta -, meglehetősen nehéz terep volt a „tanok” hirdetéséhez. De, ez sok éve volt. És most?

Most, úgy fogalmaznék, hogy „apám büntetéseként” egy zeneiskolába kerültem. Apám ugyanis nagyon szerette a zenét és beiratkozott a Zeneművészeti Egyetem karmesterképző szakára. Ebből mi heten, testvérek csak annyit „élveztünk”, hogy állandóan szólt a klasszikus zene, amit ő természetesen vezényelt és nekünk némán kellett közlekednünk a recsegő fapadlón. Ebből kifolyólag rettenetesen megutáltam a komolyzenét. Például – bocsássa meg nekem – Bartókot utáltam a legjobban. Most az a dolgom, hogy a zeneiskola kottáit forgalmazom. Ez már nem Ercsiben van, hanem itt Óbudán. Igen. Ennek az a története, hogy 75-től 2002-ig voltam boldog házas. Akkor úgy döntött a feleségem, hogy nem velem folytatja az életét. Aztán úgy alakult az élet, hogy az ercsi házban maradt ő a négy gyerekkel, nekem pedig menni kellett. Akkor kerültem Budapestre. Ez egy nagyon nehéz időszak volt. Rögtön utána munkanélküli lettem. Minden negatívumot, amit el lehet képzelni egy ilyen helyzetben az bejött akkor. Most már kezdek ezen valahogy túllenni.

Ha akarod, erre talán még visszatérhetünk, de szeretném, ha az elején ennél az alaptémánál maradnánk. A zene, számomra, mint vezetőfonal nagyon jó. Számomra ez az egész élet egy energetikai játék, ami Isten kísérlete. A hétköznapi kemény és

lágabb energiák megtapasztalása mellett van lehetőség talán annak a megtapasztalására is, ami egy sokkal finomabb energia, és amit mi Isten szeretetének nevezünk. Ez egy folyamatos skála, és mi ennek hullámlásában éljük le egész életünket. Amikor megragadott egyszer ez az energia szó, meglepetéssel olvastam, hogy a hétköznapi használt jelentések mögött van egy ősi, ógörög jelentés, ami isteni tett, vagy bívós cselekedet jelentésű, illetve egy már későbbi, de szintén nagyon mély: változásra való készség. Mintha ez a sok rezgés próbálna behatolni ebbe a nagyon sűrű, tömör, ellenálló anyagba és azt mindig a saját rezgésére hangolni. Ha arra gondolok most, hogy mindnyájunkat ért valamikor egy finomabb befolyás, amit Bokorhatásnak nevezhetek, bár ez a név már leszűkít, hiszen régen nem volt neve, csak a hatás volt, akkor mit tudsz erről a hatásról mondani? Hogyan érvényesült ez a - talán nem állandóan ható, hiszen semmilyen hatás nem állandó, van amikor erősebb, van amikor pedig eltűnik, majd ismét visszajön – hatás a Te életedben? Nekem valahogyan állandóan visszaköszön, támogat, de kérdésbe is helyez, vagyis éltet.

Igen. Kezdem érteni, mire gondolsz. Tizenhét-tizenennyolc éves koromban, a hetvenes évek elején a Rezső téren ismerkedtünk meg Gyurka bácsival. És hát borzasztóan furcsa dolgokat mondott. Bennem disszonancia ébredt. Mivel katolikus családban nőttem fel, azt éreztem először hogy ennek az embernek valami baja lehet. Aztán persze rájöttem az ízére, ahogy a zenében is, amikor nagy nehezen rátalál valaki a harmóniára és akkor az már megszólal kifelé is. Amit a Bokornak – és Gyurka bácsinak – köszönhetek az volt, hogy mert mindig kérdezni, mert mindig nyitott lenni, vagyis nem a hagyományos vallási közösség, ami a papra épül, hanem valóban Istent kereső közösség. Olyan ez, mint amikor a zenészek nemcsak le akarják játszani azt, ami a kottában van, hanem át is próbálják élni azt, amit a kottairó átélt.

Azonban itt, kénytelen vagyok visszatérni, ha már szóba hoztad, erre az energetikára. Nem tudom, hogy el tudom-e mondani, ami ezzel kapcsolatban ért és azt sem, hogyan fog ez hatni az esetleges olvasókra, de megpróbálom, mert egy nagyon erős élmény volt. Ha például a zenét hallgatjuk – mondjuk Bartókot -, akkor a disszonancia jön elő annak, aki nem érti ezt a fajta zenét. Amikor ez a törés bejött az életemben, akkor először ezt borzalmas tragédiának éltem meg. Ott vannak a gyerekek, egy évtizedek óta boldognak vélt kapcsolat – nem akarja elfogadni az ember, hogy egyszer csak vége. Nem akarom ezt részletezni, senkit sem érdekel. Azonban ott szakadt meg végül a húr, amikor kaptam egy levelet a feleségemtől és négy gyerekeimtől, amiben közölték, hogy nem kívánnak a továbbiakban velem élni, nem tartozom többé a családhoz. Akkor úgy gondoltam, hogy ha az eddigi életem nem a szeretetről szólt, és akik körülöttem élnek nem ezt látták, vagyis nem tette őket ez az élet boldoggá, akkor megteszem ezt a kérésüket – de az én életemnek ezzel itt vége. A történet csúnya, nem

ragozom. Nejem végül diliházba zárattott. Ezt nem hiszi el az ember, amíg vele meg nem történik. Ott aztán kaptam nagyon kedves hangulatjavító gyógyszereket, meg egyebeket, amik még rátesznek az idegrendszer rombolására és nyilván ezek is hozzájárultak ahhoz a gondolathoz, hogy na, itt vége az életemnek – és a maradék gyógyszerekkel elköszöntem az élettől...

És ott történt velem egy olyan élmény – többen halál közeli élménynek nevezik -, ami életem, az örök élet legszebb pillanata volt. Ekkor tapasztaltam meg, hogy Minden energia, Minden sugárzás. És minden földi dolog, amit elgondoltam, és látok és tapasztalok az mind smafu és kamu... ahhoz képest, ami van és hogy valamilyen nagyon földi fogalmakkal, gondolatokkal nézünk, látunk és beszélünk erről a végtelen energiaáramlásról, ami az élet. Ez valami fantasztikus – hülyén hangzik egy öngyilkos szájából -, de nem találok jobb szót rá. Látni, tapasztalni mindennek az okát és magyarázatát, mindent egyszerre átlátni. Megszűnnek az idő és tér korlátai, egy más dimenzióban valós létezés van. Ennél pazarabb világot elképzelni sem lehet. Minden Bokor tagnak csak kívánni tudom, persze nem ilyen körülmények között, mint amin én átmentem, hogy megtapasztalhassa ezt a mindent átható szeretet és energiasugárzást. Ebben életünk minden pozitív és negatív élményére megvan a magyarázat és megvan – hogy is mondjam – a kijelölt feladat, a személyre szabott hullámhossz. Nem mertem erről senkinek beszélni, hiszen hogyan is lehet erről beszélni. Ezek a képek meg sem közelítik az élményt. Minden rezonancia. Ez az üveg itt, amit annak nevezünk egy fajta rezonancia és ez itt – én, akit így és így hívnak – egy másik rezonancia, ami kölcsönhatásban van. Fogalmam sincs hogyan lehet ezt lefordítani a fiatalok nyelvére úgy, hogy ne a negatív kicsengés menjen át, de egy biztos: nem érdemes feladni, mert semmi sem az, aminek látszik és semminek sincs eleje és vége. Nincs mit feladni, mert ugyanoda lyukadunk ki valahol... Nem lehet ebből az energiaáramlásból kijutni..., csak valamiféle eszeveszett tagadással..., de akkor sem. Csak értelmetlenül bezáródni lehet az ellentétek kemény, sűrű világába. Ha valaki botfűlű – ahogy én sem értettem Bartókot -, akkor nem hall harmóniát. Nem tehet róla, de megnyílhat a füle a hallásra. Azóta más szemmel néztem a világot. Meglátok olyasmiket, amiket nem a szemem lát, hanem talán... a lényem. Ezek az energiák, érzem, erősítenek. Ajándékok.

Köszönöm, hogy ezt az élményedet elmondtad és megosztottad velem az utat is ide, ami pedig teljesen személyes magánügy. Mégis, úgy érzem, hogy ebből a folyamatból nem lehet kihagyni, hogy kapcsolatba kerüljél a Bokorral – nem a szervezettel, hanem a Gyurka bácsi közvetítette hatással. Miután ez utóbbit átélted, hogyan látod? Van-e valami kapcsolatod ezzel a korábbi hatással, kapcsolatban vannak-e, összhangban vannak-e, támogatják-e egymást?

Sohasem gondoltam, hogy akár a házaseletem, akár maga az életem magánügy. Bár a gyerekeket

közvetlenül nem a Bokor szellemben neveltem, hanem szabad lelkiségválasztási lehetőséget adtunk nekik, de mindketten elég sűrűn benne voltunk a Bokor életében – hittanccsoport, közös közösség, etikakönyv, nők egyeteme, teológia, stb. A hármas alapeszmény ott volt végig velünk. Az erőszakmentességgel kezdődött, mert amikor engem behívtak, akkor kerültünk össze és egy nagyon nehéz belső küzdelem zajlott le bennem ezzel kapcsolatosan, mielőtt bevonultam. Nejem is visszaküldte a katonakönyvét. Ebből a hármas eszméből sikerült talán átadni valamit a gyerekeknek is az életük gyakorlatába. Nagy fiam pedig az utolsó polgári szolgálatosok közé tartozott. Erőszakmentesség terén elértük azt, amit lehetett. Átment az a társadalom egy részébe, amit át tudtunk adni. A rendszerváltással kezdődött valami változás. A szellemi szabadság átment valamilyen másik folyamatba, aminek nagyon sok mindenhez köze volt, csak az Evangéliumok tanításához nem. Akkor ezt magamnak úgy fogalmaztam meg, hogy a Bokor betöltötte a történelmi küldetését, ahogy minden folyamat mindenhol így zajlik le. Ha betöltötte a szerepét, akkor valami újnak kell elindulnia, amire szükség van. A liberalizmus volt az az erő, ami a Bokrot elszakította az alapjaitól. A szegénység és az adás is relativizálódott, ahogy minden. Tehát egy következő generációnak önmaga számára újra kell fogalmaznia az Evangéliumot. Ezért nem írtam be Bokor-közösségekbe a gyerekeket sem, mert úgy gondoltam, minden generációnak magának kell a maga nyelvére lefordítania az Evangéliumot. Gyurka bácsi ezt megtette a maga módján, nekünk. Ez tartott két vagy három generáción át. Most a gyerekeken a sor. Hogy mi az irány...? Nem tudom. Azt látom, hogy az Egyház ma már nem egy hierarchikus szervezet, hanem kisközösségek hálózata az egész világban. Egyre több a laikus testvér minden pozícióban. Eltelt hatvan év, ami óta Kolakovics beszélt Gyurka bácsinak. Úgy látszik ennyi idő kellett. Nagyon sok példát látok arra, hogy keresi magát, helyét, szerepét a ma ifjúsága.

És a Te életedben?

Nem vagyok csoportban. Az EK – az Egészen Kicsi közösség – volt az enyém, Laci vezetésével. Nekem is volt három-négy közösségem, amiket magam hoztam létre. Fialokkal elég sokáig foglalkoztam. Aztán sok minden megváltozott. Nemcsak a személyes családi problémák váltották ki, hanem más is... Amikor egy kisközösségen belül tapasztalod azt, hogy a szó már nem ugyanaz, megbomlik az, amit úgy fogalmaztunk meg a KIO-ban, hogy „egy dologban nem szabad nem igazat mondani, a szeretet tárgyában”, akkor valamit abba kell hagyni. Ebben már nem kívántam részt venni, részt adni. Házasság volt.

Nyilvánvaló számomra abból, amit elmondtál, hogy volt egy nagyon határozott elképzelésed, mi az, hogy Bokor szellem. Majd külső hatások miatt egy közösséggel szemben kétségek támadtak benned. De benned, belül ugyanúgy megmaradt ez a határozott kép – gondolom. Miért nem sarkallt ez arra, hogy újra kezd másokkal?

Nem lehet ezzel leállni! Sik Sándor mondta ezt egyik versében: „Mert akit egyszer meglehelt a Lélek, annak mindegy-lom élet vagy halál. Az él és áll, énekel és alkot...” Nem tudom kiírni a fejből azokat az értékeket, amire rátettem az életemet. Legfeljebb ebben a közegben ez nem megy és ott abbahagyom. Átjött a hétköznapjaimba. Megpróbálok most úgy nyitni a társadalom felé, ahogy például Gyurka bácsi az utolsó idejében. Nem érdekel, hogy az illető vad-kommunista vagy más, nem is akarom meggyőzni semmiről, hogy álljon át az én oldalamra, vagy olyasmit valljon, amit én. Most olyan időszakban vagyok, hogy azt mondom: komám ezt csinálom, jössz velem? Képesek vagyunk valamit tenni és látom rajtad, hogy erre kész vagy! És meglepődve tapasztalom, hogy az ipse tényleg kész a jóra. Ebből nem jön létre valami tartós, életre szóló 12, nem az a fajta Bokorféle jézusi közösség, de hiszem és tapasztalom, hogy létre jön egy kapcsolat, ami miatt jobb lesz a világ. Ezt a fajta munkát segíti mindenféle katasztrófa, emberi nyomor, természeti jelenség – árvíz, szárazság, stb. -, ami miatt érdemes összefogni. Nincs állandó Bokor-csoportom, nem jegyeznek a nyilvántartásokban, de mindig vannak alkalmi csoportjaim. Például Ilk-re bokros testvérekkel mentem. De Szabolcsba vittem ruhákat öreg kommunista kollegákkal, akik szó nélkül beálltak a karitatív munkába. Aztán látva az Ilken lévő helyzetet szerveztem egy segélykoncertet a zeneiskola két tanára első szóra vállalta a fellépést, és a bevételből vetőburgonyát vesznek és annak a családnak segítségére adjuk, aki vállalja a krumpli ültetést és azt, hogy a termésből két kilót lead a polgármesteri hivatalnak, aki a rászorulóknak osztja szét. Vagy ott vannak a kárpátaljaiak. Hozzájuk is rendszeresen viszünk ruhát. És minden egyebet. Van tehát sok közösség - sokféle jó kezdeményezés.

A mai napig sem értem például, hogy miért szűnt meg a Bokor-ökocsoport? Az egy nagyon jó kezdeményezés volt. Most talán még nagyobb szükség lenne rá, mint akkor.

Gyuszi, értelek. Mégis azt kell mondanom, hogy kell valami rendszeres, közös cél és értelem még akkor is, ha életkorunk folytán alig van közös akció, még kicsi sem nemhogy a kezdeti nagyok. A havonta egyszer, ami alig valami, mégis megtart valamit, ami sokszor teljesen sematikus, szokásos, egyáltalán nem sokkoló, nem megújító, csak ismétlő. De ez az ismétlés mégis valami egészen más, mint a szokásos hétköznapi. Olyasminek az ismétlése, ami mélyen emberi, természetes, vagyis az ember természetének megfelelő, mert egymásra figyelő, érzékeny, és a lelkiismeretre hallgató. Bár, lehet, hogy csak belemagyarázom? Nem hiszem. Meg lehet olyan légkört, atmoszférát élni, ami egy közösségben jöhet csak létre. Nem istenélmény, de sokkal több lehet, mint egy baráti légkör. Néha. Ugyanakkor nagyon jól tudom, hogy bezáródni ugyanúgy be tud záródni egy közösség is, mint bárki önmagába. Ha ennek a munkának nincs hatása az egyén életére, a csoport egészére és kifelé, a

csoporton kívülre, a családon kívülre, a hétköznapi életre, akkor zsákutca.

Igen. Bizonyára így van, mert érezni lehet. Bizonyos házas csoportokba járok is, ami kicsit eltávolodott már a Bokortól. Ez nem azt jelenti, hogy kapcsolódunk egy régióhoz, vagy egy nyilvántartásban szerepelünk. Vannak ennek előnyei is... hátrányai is. Ugyanakkor a személyes kapcsolatam még azzal a közösséggel is megvan, akiktől elváltam. Nem tagadtam meg semmit és Senkit. Látom, hogy elindul megint valami, talán nem ugyanaz és nem ugyanúgy, de a Bokor Nagytábor, a Bokorünnep léghőre már sejtet valamit. Ennek nagyon örülök és hiszem, hogy a fiatalok meg fogják találni a megfelelő tartalmat és ahhoz igazodó formát.

Van itt valami, amit írtál a leveledben, ami szöveget ütött a fejembe: „Biztos, hogy mindenkinek javára válik minden megismerhető?” Mire gondoltál? Hiszen a Bokor alapvetően innen indult, hogy nem fogadom el automatikusan az ismert, hanem mélyebbre akarok menni, mélyebben ismerni. Kérdezek, és ismét kérdezek.

Nem. Nem egészen erre. Elmondtam, hogy mekkora élmény volt átlátni és megélni a minden Mindennel Egy élményét. És valamikor az elején már ott volt az a bizonyos kígyó a Paradicsomban. És azóta is ott van minden megismerés elején. Nem kell nekünk minden negatívumot átadni, mert nem biztos, hogy az előre viszi a másikat. Nekem személy szerint egy előrelendítő energia volt ez a negatív élmény. De másnak...? Volt bennem egy kérdés. Hirdetjük az Ország építését és az örömhírt és akkor mi ez a sok negatívum a gyakorlatban, a Bokor gyakorlatában, az egyes személyek gyakorlatában. Hogy is van ez? Így értem ezt: nem biztos, hogy méltó lennék a Bokor – az Evangélium – eszméit tovább adnom a magam élete alapján. Példa lehetek, de nem példás példa. Nem olyan, hogy: „Jé, hát ilyen is van...? Érdekes! Kövessük!” Azt mutatja csak meg, hogyan is működik ez a körülöttünk és bennünk zajló energetikai rend. Most így működött, utána pedig úgy. Ezt éltem át, nem a jót és nem a rosszat. Általában ítélünk – főleg másokat. Ahelyett, hogy itt-élnénk. Mi most erről beszélgetünk bizonyos életkor és tapasztalat után, de egy fiatalabb generáció ezt nem példának éli meg. Át akarja élni. Így értem. Pozitív példa jó, de mindent átadni, hogy kövesse...?

Tudjuk-e kiből mit vált ki az, amit lát, hall, olvas? Minden leírt szónál előjön bennem a kérdés: hogy fog ez hatni arra, aki olvassa? És nem tudom. Fogalmam sincs. Talán nem is az én dolgom. És mégis a felelősségem, hogy mit és hogyan írok le, mint ahogy a kiejtett szavaim minősége is, még a hangszíne is. Melyik mondat rezonál benne és mit mozgat meg az a rezgés? Ezért nem mindegy. A rezgés, a megnyilvánulás minősége a döntő. Talán az hat.

Nézd, itt van ez az alma az asztalon. Neked készítettem ide. Szabolcsból hoztam, ahonnan a pálinkát is. Ezt már jó előre idekészítettem, mert tudtam, hogy a megismerés kérdése előjön – a jó és a rossz tudásának a kérdése. Hát itt tartunk.

De, visszatérnék a Bokorra és a csoportozásra. Akárhogy is nézem, a Bokor olyan, mint nekem a gyerekeim. Mindegyik egy egyéniség, mégis valamennyibe egy kicsit ott vagyok olyanként, amilyen vagyok. A Bokor lelkeségét mégiscsak meghatározta az, hogy vezetője egy szerzetes, tanár, pap. Alapvetően értelmi alapú ez a tanítás. De mindig ott maradt a kérdés bennem, hogy akkor miért nem tudunk egységre jutni? Kerestük egymást és másokat – persze annak idején voltak ennek politikai korlátai -, de végül is senki sem akadályozott bennünket abban, hogy megtaláljuk egymást. Ezt a kommunát is szorgalmaztam – kicsit ennek is esett áldozatul a házasságom. Szeretet közösséget építünk, de tanuló, tanítványi tevő közösség – „nem egymás nójiját törölgető közösség vagyunk.” Egy közösségi találkozó nem erre van - fogalmaztuk meg korábban. Mindenki úgy képviselje az igazát, hogy más labdába se rúghasson! Gyurka bácsi sem kérdéseket fogalmazott meg, hanem állításokat, válaszokat – igen nagy határozottsággal. Egy kamasznak nincs is másra szüksége – itt a követendő példa! A határozottsága megdöbbentett és magával sodort. Tanítottunk, de talán nem a teljes életre, ahogy fogalmazta: majd a Sitz im Leben-je a dolgoknak... Az evangélium életbeágyazottsága elmaradt a túlzott tudati fejlődésre való koncentrátságban.

Nagyon meglepett Gyurka bácsi egy tanulmányával, amikor kibányászta, hogy a minden nyelven „emberhalászokká teszlek benneteket” kifejezés, ami egy nagyon szép költői kép, az eredeti ógörögben nem ez, hanem: „életre ébresztőkkel teszlek benneteket”. Ez persze jelentheti azt, ahogy a fordítást magyarázzuk, hogy kimentlek benneteket egy szokásos, öncélú életből, hogy majd ti is kimentsetek másokat, hogy azok is jó kisfiúk és kislányok legyenek; de lehet sokkal mélyebb is: így, ahogy vagytok, nem éltek; életre keltelek, felébredtetek benneteket, hogy majd ti is életre ébresztetek másokat, hogy éljenek! Ébredjetek!

Igen. Értelek. De, hát, tényleg... valójában mit is csinálunk mi, most, itt. Megpróbálunk egymásra hangolódni. Megpróbáljuk egymás gondolatait nemcsak érteni, hanem érezni is. Megpróbáljuk a lehetetlent: összekapcsolódni valami közösben most, itt, ahogy vagyunk, amilyen állapotban most vagyunk. Felébredni a valóságra, ami sokkal, mérhetetlenül sokkal több, mint a szavak és a gondolatok. Nem én csinálom vagy te. Talán, pillanatokra megtörténik, és e miatt már megérte. Ott marad az az íz, ami az energia működésének íze. De benne van az egész múltunk, talán még a szüleink és nagyszüleink múltja is.

Összefoglalásként talán azt tudnám mondani, hogy negyven után próbálja meg mindenki összegezni magának mindazt, ami történt. Legjobb leírni, mert akkor ott marad. Utána már javíthatom, szépíthetem, de az írás ott marad. Nagyon tanúságos. Az embernek lesz egy képe önmagáról – ha őszinte. Ha nem kerülnek a helyükre önmagán belül a feszültségcsomók, megnyomorítanak. Három gerincserven jött ki egyszerre, amikor az a bizonyos

lelki megrázkódtatás ért. Pedig semmit sem emeltem. Megnyomorított, amíg nem került a lelki része helyre. Utána elmúlt. Persze kellett a külső segítségek a talpra álláshoz. Gyurka bácsinak volt egy mondata, ami megragadt bennem és talán fiatalok számára a legfontosabb tanácsnak gondolom. Így hangzott: „Aki magát állni tudja, vigyázzon, hogy el ne essék.” Azt az élettapasztalatot, amit így, negyven-ötven év alatt össze lehetett szedni, nem lehet átadni a fiataloknak. Azt nekik is össze kell maguknak szedni. Értést sem lehet adni. És figyelmet sem.

Aztán még mindenféléről beszélgetünk, mint akik már száz éve ismerik egymást, majd elbúcsúztunk és kiballagtam a felüljáróra a villamoshoz. Ahogy elgondolkozva álltam a villamosra várva, egyszer csak megszólalt mellettem: „az almát, amiért jöttél otffelejtetted” – mondta mosolyogva a bajsza alatt, és kezembe nyomva az almát már ment is. Lassan eltűnt az aluljáró sötét lépcsőjén. A villamos is megjött. Hazamentem.

A beszélgetést egy diktafon rögzítette.

GROMON ANDRÁS

JÉZUS REAGÁLÁSAI RÁBESZÉLÉSI KÍSÉRLETEKRE

Viszonylag gyakran előfordult, hogy különböző ügyekben valakik megpróbálták rábeszélni Jézust valamilyen konkrét viselkedésre. Jézus reagálásai lényegében egységesnek tekinthetők, nevezetesen: **visszautasította** a kísérleteket, **nem teljesítette** az elvárásokat, az esetek többségében valamilyen indoklás, **tanítás kíséretében**. Többnyire kivételt jelentenek azok a rábeszélési kísérletek, amely gyógyításra irányultak, ezekkel most nem foglalkozom, megtettem egy másik összeállításban. (Mivel a szóban forgó kísérleteket nehéz lenne kategorizálni, egyszerűen az egyes evangéliumok előfordulási sorrendjében ismertetem őket.)

Márk

1,32-39: Első kafarnaumi fellépésekor, estefelé Jézushoz vitték a betegeket, és sok gyógyulás történt. Ő azután igen korán, még a sötét éjszakában fölkel, és elment egy puszta helyre, és ott imádkozott. Péter és a vele lévők azonban utánamentek, és amikor megtalálták, így szóltak hozzá: „Mindenki téged keres!” Ő azonban ezt felelte nekik: „*Menjünk máshová, a szomszédos településekre, hogy ott is meghirdessem az örömezenetet, ugyanis ezért jöttem...*”

Itt inkább csak Jézus válaszából derül ki, hogy mire is irányult a „Mindenki téged keres!”-ben meghívó

rábeszélés, a párhuzamos Lukács-szöveg azonban egyértelművé teszi: „...**tartóztatták**, hogy ne menjen el tőlük”.

Csak hogy Jézus nem azért jött, hogy élvezze az emberek rokonszenvét vagy a fészek melegét, de még csak azért sem, hogy *pusztán* (karizmatikus) gyógyításokat végezzen, hanem a Jó Hír hirdetését tartotta elsődleges feladatának, ezért nem engedett a kafarnaumiak rábeszélésének sem – jóllehet a vándorprédikatori életforma és tevékenység nemcsak „az otthon kényelmének” elvesztését jelentette, hanem a jeruzsálemi hittani hatósággal kialakuló konfliktus fokozott veszélyét is.

6,32-37: Egy alkalommal Jézus hosszasan tanította az összegyűlt embereket, „mert olyanok voltak, mint a pásztor nélküli juhok”. Amikor már későre járt az idő, odamentek hozzá tanítványai, és azt mondták: „Puszt ez a hely, és már későre jár az idő: **Küldd el őket**, hogy elmenjen a környező tanyákra és falvakba, valami ennielőt vásároljanak maguknak!” Ő azonban így felelt nekik: „*Ti magatok adjatok enni nekik!*”

A tanítványok és Jézus közötti párbeszédben élesen megmutatkozik a köztük lévő felfogásbeli különbség: a) A tanítványok azt akarják, hogy az emberek „oldják meg a maguk baját”, Jézus viszont segíteni akar rajtuk. b) A tanítványok pénzzel akarják elintézni a dolgot, Jézus viszont a közvetlen, személyes segítségnyújtásra szólítja fel őket, saját útravalójuk megosztására bízva; mivel ez nem lehetett inyükre, feltehetően ezért a nyomatékos felszólítás: „*Mennyi kenyeretek van? Menjetek! Nézzétek meg!*”

8,11-13: A farizeusok odamentek Jézushoz, és vitatkozni kezdtek vele. Az égből való **csodajeleket követelték tőle**, hogy megvizsgálják őt. Lénye legmélyéig megrendülten felsóhajtott, és így szólt: „*Miért követel csodajeleket ez a nemzedék? Ámen, mondom nektek: Semmiképp nem adatik csodajele annak a nemzedéknek!*” Ezzel otthagya őket, ismét beszállt a hajóba, és elment a túlsó partra.

Szellemi ellenfelei vagy a vallási vezetők méltán érezhették kötelességüknek, hogy megvizsgálják Jézust, hiszen nem felelt meg az „igazhitűség”, vagyis a törvény- és hagyományhűség követelményeinek. Mivel nem találtak perdöntő szempontot, azt követelték, vesse alá magát istenítéletnek: adjon Istentől jövő csodabizonyítékot küldetésének hitelessége mellett.

Jézus kétségtelenül végbevitt karizmatikus gyógyításokat, de kategorikusan elvetette, hogy „csodajelekkal”, Isten látványos beavatkozásával

igazolja önmagát vagy küldetését (s ezzel Izrael egész vallásos történelem-értelmezését tagadta meg).

Jézus itt nem indokolja meg visszautasítását, de talán a következőket feltételezhetjük: Függetlenül attól, hogy „a természet törvényeinek felfüggesztése” szempontjából mi lehetséges, és mi nem (ami amúgy is anakronisztikus kérdés Jézusra vonatkoztatva), két súlyos oka is lehet annak, hogy Jézus irtózott a „csodajelektől”: 1) Jézus számára Isten megtapasztalt valóság (vö. Mk [1,9-11](#)), ezért nincs szüksége arra, hogy „többet” mondjon el róla vagy mutasson meg belőle, mint amennyit „a szívében tud” róla (vö. Mt [5,8](#)). 2) Jézus szemében Isten isteni mivolta szeretetében mutatkozik meg. A szeretet azonban nem „bizonyítható” szigorúan racionális érvekkel vagy „kézzel fogható” történésekkel. Így tehát Isten (léte, „működése” és) szeretete sem „bizonyítható”, még „csodákkal” sem – csak az iránta tanúsított bizalommal lehet tapasztalatot szerezni róla és szeretetéről.

10,35-40: Odament hozzá Jakab és János, Zebedeus két fia, és így szóltak: „Rabbi, azt akarjuk, hogy tedd meg nekünk, ha valamit kérünk tőled.” Ő pedig ezt mondta nekik: „*Mit akartok tőlem? Mit tegyek meg nektek?*” Azok erre azt mondták neki: „*Add meg nekünk*, hogy egyikünk jobboldon, másikunk baloldon üljön a te dicsőségemben!” Jézus viszont azt mondta nekik: „*Nem tudjátok, mit kértek. Képesek vagytok-e kiinni azt poharat, amelyet én iszom ki?...* Azok erre azt mondták neki: „*Képesek vagyunk.*” Jézus viszont azt mondta nekik: „*Azt a poharat, amelyet én kiiszom, ki fogjátok inni..., és de a jobboldon vagy baloldon ülést megadni nem az én ügyem...*”

A tanítványok kérelme mögött az a várákozás áll, hogy Jézus a saját, Dávid modellje szerinti messiási uralmát (vö. Mt [20,21](#): *baszileia szu*) fogja megvalósítani Jeruzsálemben: a „dicsőség” ennek a királyságnak a dicsősége. Fejükbe vették ugyanis, hogy bizonyára ő a Messiás (Mk [8,29](#)). A várt messiási birodalomban a legfőbb miniszteri helyekre pályáznak „a király jobbán és balján”.

Jézus csak tényként közli, hogy nem teljesítheti a tanítványok vágyát, de nem nehéz rájönni, hogy ennek mi az oka: Nem lesz semmiféle *jézusi* uralom, sem Jeruzsálemben, sem „egy eljövendő világkorszakban”, mivel Jézust kizárólag Isten „uralmának”, „a szeretet országának” (*baszileia tu theu*) megvalósulása érdekli, abban pedig semmiféle emberi uralomnak nincs helye (ld. Mt [23,9.8](#); Lk [22,25-27](#)). Ha lenne Jézusnak (bármikor, bárhol) valamilyen „ország, uralma”, akkor megilletné őt a hivatalok osztogatása, és nem lenne szabad azt mondania, hogy ez „nem az ő ügye”.

Lukács

9,52-56: Valamilyen útközelben a tanítványok bementek a szamaritanusok egyik falujába, hogy szállást készítsenek Jézusnak. De nem fogadták be őket, mert Jeruzsálemben tartott. Erre Jakab és János így szólt: „Uram, **akarod-e, hogy azt mondjuk:** »Tűz szálljon le az égből, és pusztítsa el őket!«, ahogyan Illés is tette?” Ő azonban megfordult, keményen rájuk szólt, és ezt mondta: „*Nem tudjátok, miféle szellem hatása alatt álltok! Az emberfia ugyanis nem azért jött, hogy elpusztítsa az emberek életét, hanem hogy megmentse azt.*”

A tanítványok persze azt gondolták, hogy Isten szelleme, lelkülete mozgatja őket, hiszen „hitük nagyjai” mind így jártak el, a fáraót csapásokkal sújtó Mózesről kezdve (2Móz 7-12. fejezet) a kánaáni városokat Jahvének feláldozó Józsuén át (Józs 6-12. fejezet) a Baál-papokat lemészároló Illésig (2Kir 1,10-12), de ez volt a bűnösök kiirtását előíró törvény (pl. 5Móz 13,6; 17,7; 19,19) és számtalan áhitatos zsoltár lelkülete is.

Elutasító válaszában első mondatával Jézus egyértelműen *megfeddi* tanítványait, és ebből határozottan ki lehet érezni *felindultságát* is; de aztán higgadtan *megindokolja*, miért nem enged a tanítványok kérdésében meghúzódozó rábeszélési szándéknak; az emberek megmentésére irányuló tevékenységének pedig az az alapja, hogy az általa képviselt Isten fölkelte napját jókra és gonoszokra egyaránt (Mt [5,45](#)), és az elveszetteket addig keresi, amíg meg nem találja (Lk [15,3.8](#)).

10,38-42: Még egy baráti családlátogatáson is megesett, hogy Jézusnak valamilyen rábeszéléssel, mondhatnánk utasítással kellett szembenéznie (ráadásul kemény szemrehányás kíséretében): Egy Márta nevű asszony látta vendégül; ennek volt egy Mária nevű testvére, aki Jézus lábához is odaült, és kitartóan hallgatta szavát, Márta viszont csak a sokféle szolgálattal foglalatkoskodott. Odalépett hát Jézushoz, és így szólt: „Uram, nem törődöl azzal, hogy a testvérem cserbenhagyott, és egyedül kell kiszolgálnom titeket? **Mondd meg hát neki**, hogy legyen segítségemre!” Jézus azonban így válaszolt neki: „*Márta, Márta, sok minden aggaszt és tesz zaklatottá téged, pedig kevésre van szükség... Mária a jobbik részt választotta, s az nem vétetik el tőle.*”

A jelenet leírása jó néhány változatban olvasható a különböző kódexekben. A döntő mozzanat az, hogy Márta „felizgatja magát”, mivel Mária „a jobbik részt választotta”, s azt akarja, hogy Jézus vonja meg tőle az előnyt. Vagyis „*igazságos kiegyenlítést*”, „*igazságos szolgálatot*” vár. Jézus azonban

barátságosan, de mégiscsak nyomatékosan figyelmezteti, mondhatnánk *megfeddi* az irigység által kínzott asszonyt („Márta, Márta!”), és *helyreigazítja*: ne izgassa fel magát, és ne sajnálja riválisától annak szerencsését.

Hogy jobban értsük Jézus *elutasító* viselkedését, érdemes fölidézni, hogy a szőlőmunkások példázatában is egyeseket meg nem érdemelt szerencse ér, s a többiek irigylük azt tőlük (Mt [20,1-15](#)); hasonlóan reagál a tékozló fiú bátyja is (Lk [15,25-30](#)), vagy az az ember, aki az örökösödésben a rövidebbet húzta (Lk [12,13-15](#)). Jézus azonban azt tanítja, hogy Isten megmarad a szabad ajándékozás mellett (Mt [20,13-15](#); Lk [15,32](#)), és ő maga Isten példáját követi.

12,13-14: Valaki a tömegből így szólt Jézushoz: „Mester, **mond meg** a testvéremnek, hogy ossza meg velem az örökséget!” Ő azonban ezt mondta neki: „*Ember, ki tett engem bírónak vagy osztónak köztetek?*”

Az ember igazságosságra vágyik (lásd Márta esetét és a többi példát az előző bekezdésben). A szóban forgó kérelmező feltehetően az „isteni igazságosság” képviselőjét látta Jézusban, de mekkorát kellett csalódnia nagy *felindultságról* árulkodó (vö. fönt: Lk 9,55) *visszautasítása* miatt: „Isten nem tett engem bírónak. Nem bízott meg azzal, hogy helyreállítsam köztetek az igazságos egyensúlyt.” S úgy tűnik, Jézus ezzel faképnél is hagyja az illetőt, vö. fönt: Mk [8,13](#).

13,31-33: Odament hozzá néhány farizeus, és ezt mondták neki: „**Távozz**, és **menj el innen**, mert Heródes meg akar ölni téged!” Ő ezt mondta: „*Menjetelek el, és mondjátok meg annak a rókának: »Íme, démonokat űzök ki és gyógyításokat végzek ma és holnap, és a harmadik napon leszek készen. Viszont ma és holnap és a következő napon úton kell lennem Jeruzsálem felé, mert megengedhetetlen, hogy próféta Jeruzsálemen kívül vesszen el.«*”

A jóindulatúnak tűnő figyelmeztetés, rábeszélés tulajdonképpen a Jézus ellen készülődő támadás indiszkrét felfedése, de feltételezhetően éppen Heródes Antipász kezdeményezésére. A negyedes fejedelem ugyanis – afféle korabeli playboyként, nő (Heródiás, Salóme) rabjaként – mindentől irtózott, ami zavarta a köreit (Josephus: „a nyugalmat és a kényelmet szerette” – Ant., XVIII,7,2), érthető hát, ha el akarta zavarni felségterületéről a számára kellemetlen Jézust, nehogy aztán „kénytelen legyen” (vö. Mk [6,20.26](#)) megöletni.

Jézus elutasító válaszában keserű ironia húzódik meg: „Megengedhetetlen”, „nem illik”, hogy Izrael prófétái egy „róka”, egy sunyi ragadozó által pusztuljanak el. A legfőbb vallási vezetés, a templomi hierarchia „előjoga”, hogy megölje Isten küldötteit. – Az egész szakasz kristálytisza bizonyossága Jézus prófétai öntudatának, illetve szabadságának: „Utamat – kizárólag Istenhez igazodva – én magam határozom meg!” Bizonyossága továbbá annak is, hogy megélte azt, amit tanított: nem befolyásolta még a hatalmasoktól való félelem sem.

Érdemes még fölfigyelni Jézus válaszában „szellemességére”, mondhatnánk, enyhe pimaszságára is. Azt mondják neki: „Menj el innen!” Mire ő: „Menjetelek [ti] el!”

Máté

16,21-23: Jézus elkezdte megmutatni tanítványainak, hogy el kell mennie Jeruzsálembe, sokat kell szenvednie a vének, a főpapok és az írástudók által, meg kell öletnie, és a harmadik napon újból talpra kell állnia. Erre Péter magához vonta őt, és elkezdett keményen beszélni vele, mondván: „Isten őrizzen ettől, uram! **Semmiképp nem** történik ez veled!” Ő azonban megfordult, és ezt mondta Péternek: „*Menj innen mögém, sátán! Kelepce vagy számomra, mert nem Isten gondolatai járnak a fejedben, hanem az emberekéi.*” Péter kettős felkiáltásában persze csak közvetve, de annál egyértelműbben jelenik meg a rábeszélés, pontosabban lebeszélés mozzanata, Jézus válaszában pedig a visszautasítás mellett már nem is egyszerűen feddés, hanem *ledorongolás* szólal meg, és elhangzik a legkeményebb jelző, amit valaha is kiosztott: „Sátán!” (értsd: „A Sátán hangját képviseled”).

Érdemes még megjegyezni, hogy Jézus szenvedésbejelentésében a „kell” nem azt jelenti, hogy valamiféle isteni elrendelés ezt írja elő, és nem is arra utal, hogy „szenvetéssel és feltámadásával kell megváltania a világot”, ahogyan majd Pál tanítja, hanem azt, hogy ebben a világban egy jézusi programmal fellépő embernek szükségképpen bele kell ütköznie a (politikai és vallási) hatalom ellenállásába és (többé vagy kevésbé erőszakos) megtorló intézkedéseibe.

János

6,14-15: Amikor az emberek látták, hogy Jézus csodát művelt, beszélni kezdtek róla egymás közt: „Bizonyosan ez az a próféta, akinek el kell jönnie.” Amikor Jézus észrevette, hogy megindulnak feléje, hogy **erőszakkal királlyá tegyék**, visszavonult a hegyre egészen egyedül.

A rábeszélés szándéka itt már nem is egyszerűen szóban jelentkezik, hanem fizikai erőszakként. Nem derül ki, hogy Jézus szavakkal válaszolt-e bármit is erre a kísérletre, viszont mindent elmond az, hogy szavakkal vagy szavak nélkül, de egyszerűen *otthagya őket* (vö. fönt: Mk 8,13; Lk 12,14).

11,6-10: Amikor Jézus meghallotta, hogy Lázár beteg, két napig még ott maradt, ahol volt, s akkor szólt a tanítványoknak: „Menjünk vissza Júdeába!” „Mester – felelték a tanítványok –, most akartak ott megkövezni a zsidók és *újra odamész?*” Jézus így válaszolt: „Nem tizenkét órája van a nappalnak? Aki nappal jár, nem botlik meg, mert látja a világ világosságát. Aki azonban éjszaka jár, megbotlik, mert nincs világossága.”

A tanítványok kérdésében egyértelműen a lebeszélés szándéka szólal meg, Jézus válaszában pedig – bármilyen rejtélyes legyen is – egyértelműen az elutasítás.

(2023. május 3.)

CSAPODY TAMÁS

A BOKOR-SZAMIZDAT

"Csavarjunk az írógépbe két iv fehér papírt, közöttük indigóval, s fogjunk hozzá mondanivalónk leírásához! Nagyobb példányszám eléréséhez több fehér ívre s több másolópapírra van szükség, s az eljárást addig folytatjuk, amíg el nem értünk az írógép befogadási határát jelentő, a tapasztalt gépíró ujjait s a mindenre elszánt olvasó szeméit még tönkre nem tevő 12-14-es példányszámig." Valahogy így készítették a XX. századi szamizdatirodalmat, közte a kelet-közép-európaikat és benne a Bokor bázisközösség szamizdatirodalmát.

A Bulányi György piarista páter által 1945-ben alapított római katolikus Bokor bázisközösség az előző rendszerben illegális egyházi mozgalomként működött. A Bokor mozgalom vezetőit a pártállam bebörtönözte, tagjait a rendőrség figyelte, vezetőjét és ez által az egész mozgalmat a magyar katolikus hierarchia kiközösítette. A Bokor üldözött és perifériára szorított, földalatti egyházként, vallási megújulási mozgalomként, alternatív vallási csoportként, grassroot szervezetként működött.

A kezdetben 200-300 főt, az 1980-as években kb. kétezer főt számláló Bokor megteremtette a maga illegális, szamizdatirodalmát, amelynek három

korszaka különíthető el. Az első korszak Debrecenhez kötődik (1948-1952), mivel a mozgalmat is itt alapították. Az indulás írásait a Bokor-szamizdatirodalomban az "első hullám" vagy a "naiv kezdetek" címmel illetik.

Az első korszak termése már pontosan tükrözi, a Bokor-szamizdatokra jellemzi tematikát. Kiadtak külföldi egyházi dokumentumokat (pl. Suhard párizsi bíboros érsek 1945 után kiadott körlevele), egyházpolitikai írásokat (pl. Bulányi György, Lakos Endre, Török Jenő tollából), Sík Sándor egykori munkatársának, Kardos Klárának a lelkiismeréről szóló két kötetét, egy rajzos hittankönyvet az alsósoknak és egy nem rajzost a felsősöknek, valamint imádságokat és elmélkedéseket. És természetesen az alapító Bulányi György köteteit is sokszorosították (pl. Szeretet az Isten; Az Isten Országá címűek).

A kiadványok elkészítéséről és terjesztéséről a ma 85 éves Bulányi György azt írta, hogy "volt Debrecenben egy, a püspöki helynökségnek is dolgozó hölgy, aki reggel tol estig nekünk gépelt. Ha jól emlékszem, hat fillért fizettem neki egy A/4-es lap feléért. Elmondhatatlan mennyiségben gyártotta ezeket az írásokat. Vittem az írásokat az ország különböző pontjain tartott lelkigyakorlataimra. Beterítettük vele a fél országot."

A debreceni korszaknak az 1952 augusztusi letartóztatási hullám vetett véget, amikor a Bokor vezető tagjait letartóztatták, és elkobozták az elérhető füzeteket is.⁴ Ez volt az a korszak, amikor "egyetlen másolópapír alkalmazása is államellenes cselekedetnek számított", és "a legbátrabbak is tartottak rövidebb-hosszabb szünetet tevékenységükben, mivel jobbnak látták megtakarítani a felforgató iratok terjesztésének vádpontját". Ennek és a Bokor vezetőinek bebörtönzése ellenére, 1952 után is "keletkezett" Bokor-szamizdat. A budapesti második korszakban (1952-1971) a Bokorhoz és Lénárd Ödön piarista szerzeteshez egyaránt köthető külföldi fordítások terjedtek (dokumentáció a francia munkáspapi mozgalomról, egyházi híryanagok, jelentősebb személyek nyilatkozatai, a családi étellel, gyermekneveléssel kapcsolatos témák) a Bokorban és azon kívül. Bulányi György nyolcéves börtönbüntetéséből való szabadulása után (1960) úgy döntött, hogy "többé nem tesz indigót az írógépébe". A páter azonban nem tudta betartani önmagának tett ígéretét, és élete fő teológiai műve, az evangéliumok elemzése "szamizdatban" terjedt a Bokorban és azon kívül. (A Keressétek Isten Országát! [KIO] című

munkája 1968-tól jelent meg, és 1970-ig készült el belőle a - teljes - hat kötet.) Bulányi más nagyobb lélegzetű munkái (Karácsony és remény, 1970; Merre menjek?, 1971) és kisebb terjedelmű írásai (Melléktermékek - 13 füzet) is ekkor láttak napvilágot.

A KIO "gyártási folyamatáról" Bulányi azt írta, hogy "egy A/4-es ívpapírosra 60 sor fért, soronként 60 leütéssel. Ez összesen 3600 leütés". A KIO "hat szamizdatkötete összesen ezer ilyen lap. Legépeléséhez tehát három és fél milliószor kellett leütni a billentyűt. De nem akárhogyan, mert a KIO úgy lett gépelve, hogy 12 papírost és 11 indigót tettünk bele a gépbe - illetőleg, eggyel többet, mert ez volt a gépelő, Vadas Éva néni stikapéldánya. Verni kellett a masinát, nem simogatni. Rojtosra verte az ujjait! Csak a KIO-ból tíz sorozatot készített az évtizedek folyamán, s ez 36 millió leütés. Mindezt, igen, szerelemből tette. A Bokorban semmit sem csinálunk a Bokorért pénz ellenében".

Az időben leghosszabb és legtermékenyebb harmadik korszak (1971-1989) akkor vette kezdetét, amikor a Bokor tagjai elhatározták, hogy megváltoztatják addigi ajándékozási szokásaikat és elkerülve a kevésbé értékes és kevésbé személyes karácsonyi ajándékozásokat, egymásnak készítenek karácsonyi ajándékot. Nem vesznek egymásnak könyveket, hanem saját maguk termékeivel ajándékozzák meg egymást ("testvéreknek ajándék testvérektől"). Ebből lett a Karácsonyi Ajándék, a KARAJ, amely először 1971-ben egy füzetben, majd 1972-ben kettő, 1973-ban négy, 1974-ben pedig hat füzetben jelent meg. (A írások névtelenül jelentek meg, de a Bokor-tagok tudták, hogy kik a szerzők.)

A hatvanas években indult a II. Vatikáni Zsinat szellemiséget tükröző, progresszív beállítottságú nemzetközi folyóirat, a Concilium, amelyre a Bokor korán felfigyelt, s elkezdte egyes cikkeinek, majd - a 1970-es években - tematikus számainak (a latin-amerikai felszabadulási teológia, az erő nem alkalmazás, a politika és életszentség, a szegénység) fordítását. Magyar Concilium címen nyolc füzet jelent meg (1975-1984). A mennyiségi paraméterek tekintélyesek, hiszen a Budapesten szerkesztett "központi" KARAJ-ból összesen 171 szamizdatkötet jelent meg 1971 és 1989 között. Minden kötet ötven-száz oldalas volt, ami összesen 8550-17 100 oldalt tett ki. Ezen "központi kiadás" mellett a vidéki nagyvárosokban működő Bokor közösségek is elkészítették a maguk "helyi kiadású" Karácsonyi

Ajándékaikat. A "központi" és "helyi" KARAJ-ok oldalszáma összesen mintegy 15 000 körül mozoghatott (kb. 46 millió karakter) az adott időszakban, ami valószínűleg - a terjedelmet tekintve - kimagasló teljesítmény a magyar, de lehet, hogy a régió szamizdattörténetében is.

Egy-egy KARAJ-évfolyam általában tíz önálló kötetből állt (a "központi" és önálló kötetek száma volt 171), és egy-egy önálló kötet kb. harminc példányban jelent meg.

A KARAJ elkészítése szervezett rendben zajlott. Szeptember közepéig kellett leadni a KARAJ-ba szánt írásokat, amit egy, a Bokor tagjaiból álló, 1971 óta szinte állandó, 5-6 fős szerkesztőség az első ülésén, tematika szerint (elmélet, pasztoráció, családszociológia, elmélkedések stb.) szétválogatott. A szerkesztőség megállapodott a fő részekről, a műfajokról és a hozzávetőleges terjedeletről. A szerkesztőbizottság második, egyben utolsó ülésén (október közepe) már a kiválogatott, a szükséges stiláris javításokon átesett, fejezetcímekkel ellátott írások kötetbe rendezésére került sor. A megszerkesztett kötetek a gépelőkhöz kerültek, akiknek október végéig kellett "legyártaniuk" a megbeszéltek számú oldalakat. A köteteknek november végéig kellett bekötetni ahhoz, hogy december 10-re, a karácsony előtti utolsó közösségi összejövetelen minden arra illetékes a kezébe vehesse. A kötetek így kerültek kézzől kézre, közösségtől közösségig karácsonyra a Bokor tagjaihoz.

A kötetek technikai előállításában azonban nem volt ennyire problémamentes. Utánajárás kellett ahhoz, hogy a hiánycikknek számító harmincgrammos átütőpapír kellő mennyiségben rendelkezésre álljon, hogy ne a kapható, de rossz minőségű NDK indigó, hanem a ritkábban kapható Deltaplan karbont vehessék meg, hogy megfelelő strapabírású és különböző színű kötővásznon a kellő időben a rendelkezésre álljon. A gépelések zömét a közel tíz év börtönműlttal "rendelkező" Vadas Éva szerzetes nővér végezte el, majd az egyre szaporodó kötetek gépelésén már többen osztoztak. A kapható írógépek (pl. Olimpia, Erika, Remington) mind csatasorba álltak. A "technikai forradalom" a demokratikus ellenzék aktív közreműködésével érte el a Bokor szamizdat készítőit 1980 őszén. Erről a szervezeti és technikai szempontból egyaránt fontos találkozásról Bisztrai György közösségi vezető azt írta, hogy "Hodosán Róza, a budapesti házunk pincéjében megtanított a stencil lapra gépelt

szöveget, fakeretre feszített szítaszövetre ragasztani, erre festéket önteni, s egy gumi hasábbal a festéket a szítán és a stencillapon átpréselni. A szerkezet alá tett üres papírlapon pedig megjelent a szöveg. Ez volt a szítázás. Dolgoztam vele, de nem sokáig, mert - 1981 tavaszán szintén Rózán és Demszkyn keresztül egy nagydarab, szakállas holland újságírótól, az Őrs vezér téren átvettem egy új, kézzel hajtott, stencilgépet. A stencil lapokat különböző üzemektől, gyáraktól kunyeráltam, mivel irodagép-műszerész volt a szakmám és naponta 4-8 céghez is el kellett mennem könyvelő gépeket javítani. Aztán egy józsefvárosi lakásban kezdtük el a stencil-gyártást. Nehezen ment. A festék sűrűségének és a gép nyomóerejének beállításával sokat küszködtünk. Ha már fel volt téve a gépre a stencil papír, akkor érdemes volt az oldalból 500 darabot gyártani (a stencil papír kb. ennyit bírt ki). Egy oldalas röplapnak ez a módszer kiváló, de a kötetek legyártására nem volt megfelelő. Nem is készült komplett kötet, csak néhány 10 oldalból 500-500 példány. Lelkemben azt gondoltam végig, hogy ez a technika nem a Bokor profiljához való, mert nagyon kevés embert lehetett bevonni. Nem volt közösségi munka, hanem egyéni partizánmódszert igényelt". A Bokor szamizdatgyártása tehát nemcsak más technikát igényelt, mint például a Beszélőé, de más "gyártási filozófián" is alapult.

Az újabb technikai újítás 1984-ben következett be, amikor egy lyukszalag vezérlésű NDK író automatát ("a traktor") sikerült Székesfehérváron munkába állítani. "A traktor" "elfoglalt egy teljes kasszobát. A betűkarok csapásainak iszonyú erős hangja miatt hosszan kellett keresni hozzá a veszélyt vállaló házigazdát. Egy régi bérház földszinti tanácsi lakásába került. A kasszobára újságpapírral párnázott ajtót és biztonsági zárat, álmennyezetet és a falakra habtáblából hangszigetelést tettünk".¹⁰ "A traktort" éjszaka szállították a lakásba, hogy a szomszédok ne lássák. "Egyszer kellett legépelni vele az anyagot, persze félreütések nélkül, mert a lyukszalagot javíthatni igen nehézkes volt, azután már újra és újra gépelte automatikusan a lyukszalagról. Tíz perc alatt elkészült egy oldallal, ami alatt a kiszolgálója éppen szét tudta rakni a tízindigós példányt és előkészíteni a következő szendvicset."¹¹ A hangok óhatatlan kiszűrődése és a lakásokban valamint plébániákon felszerelt lehallgató-készülékek miatt a lebukás lehetősége mindig adott volt.

Szintén NDK-s gépek voltak az 1984-1985 körül megérkező Robotron 6011-es elektronikus, margarétafejes írógépek, amelyek 1050 karaktert (kb.

15 sornyi szöveget) tudtak megőrizni, amit aztán tetszőleges mennyiségben lehetett kinyomtatni. Bisztraiék azonnal nekiláttak a gép memóriájának bővítéséhez. "Meg kellett benne találni, hogy hol gátolja, tiltja a program a nagyobb mennyiségű jel tárolását. Kemény fejlesztőmunka kezdődött. Sikerült először olyan hardvert, kártyát építeni, ami már egy oldalnyit meg tudott őrizni. Aztán megszületett a több éven keresztül alkalmazott technika: egy speciális magnetofonra került rögzítésre a begépelte szöveg, amit aztán bármikor elő lehetett venni, és gyártani lehetett belőle a tíz példányokat".¹²

A találmányi hivatalnál természetesen be nem jegyzett újítások sora azzal folytatódott (1986), hogy a Commodore 64 számítógép egyszerre négy darab Robotron gépet vezérelt, így tíz perc alatt negyven példány készült el egy oldalból. Tehát "egy 120 oldalas KARAJ-kötetből tíz példány 20 óra alatt íródott ki. Egy kötet kinyomtatása két óra alatt történt meg."¹³ Az eszközök évenkénti beszerzése és az elérhető technikai újdonságok bevezetése külön konspirációs ággá nőtte ki magát a Bokorban, a kiadványokat gépelő, fűző stb. családok pedig hetekig megfeszítve dolgoztak a szamizdatokon.

Az utolsó gyártási fázis elvégzése, az átlagosan évente ötszáz darab kartonkötés elkészítése is komoly munkát és lebukási kockázatot jelentett. A budapesti könyvkötők között kellett először bizalmi kapcsolatot kialakítani, hogy aztán adott időben a köteteket gyorsan bekötethessék. (A vidéki KARAJ-okat általában nem kötötték be.) Az 1980-as évek elején Király Ignác közösségi vezető érdi házában pincéjében működött a szamizdatkötészeti központ. Leselejtezésből megszerzett, immár saját vágógép és présgép tette egyszerűbbé a végső munkafázis elvégzését. Ez a hivatalos kötetektől való függetlenedés azonban már a hatóságnak is túl sok lehetett, mivel egy jól szervezett rendőrségi akció során a már kész példányok, az 1985-ös termés nagy részét elkobozták. A közúti ellenőrzés során előállított "két Trabantost" 2-3 órás kihallgatás és a szabálysértési eljárás elindítás után a rendőrség elengedte. A szerkesztési és az elkészítési kérdések, valamint a mennyiségi vonatkozások mellett fontos a tartalmi és színvonalbeli kérdések számbevétele is. A KARAJ-ok műfaja nehezen meghatározható, hiszen nem egységes műfajú, tematikájú és színvonalú kötet sorozat létrehozása volt a cél, hanem a saját önkifejezés lehetőségének és az önálló fórum létrehozásának a megteremtése. Egyszerre voltak benne jelen a lelkiségi füzetekre jellemző, az egyházi

ünnepekhez kötődő és azoktól független elmélkedések, komoly teológiai és a társadalomtudományok körébe tartozó értekezések, egy mozgalom életével összefüggő írások és fordítások. Bulányi Györgynek a magyar egyházzal és vatikáni hierarchiával való teológiai és egyházfegyelmi vitájától kezdve (1976) - a KARAJ-sorozat részeként - minden évben önálló Dokumentumkötet is megjelent. Ennek tematikája és egyben terjedelme tovább bővült attól kezdve (1979), hogy a Bokor férfi tagjai megtagadták a katonai szolgálatot. (A dokumentumkötetek szó szerint közölték az ÁEH-val és állami intézményekkel [pl. Országgyűlés, Büntetés végrehajtási Intézetek], a Magyar Katolikus Püspöki Karral [MKPK] és a Vatikánnal folytatott párbeszéd dokumentumait. Közöltek a Bokor tematikájába illő világi és egyházpolitikát érintő megnyilvánulásokat, dokumentumokat, a Bokorral kapcsolatos, külföldön megjelent írásokat, interjúkat és sajtócikkek fordításait stb.) Az 1990-ig megjelenő 14 önálló dokumentumkötet a Bokor több fronton vívott (világegyházi, államegyházi, állami, civil társadalmi) emberi jogvédő (lelkiismeret- és vallásszabadság, szólásszabadság) tevékenységének eseményeit vette számba, ami kor- és egyháztörténeti szempontból is jelentőséggel bír. A Bokornak ez a politikai szabadságjogokat is érintő küzdelme teremtette meg azután az 1980-as évek elejétől a párbeszéd lehetőségét a demokratikus ellenzékkel (a már említettekén kívül Haraszi Miklóssal, Kis Jánossal, Kőszeg Ferencsel, Rajk Lászlóval, Solt Otíliaival, majd pedig 1986-tól Miszlivetz Ferencsel). A rendszeresnek mondható "magánlakások" találkozások során a közvetlen szamizdatcserére is lehetőség nyílt, amelyek írásos nyomai mind a KARAJ-ban, mind pedig a Beszélőben, illetőleg a Nagy Jenő által szerkesztett Demokratában is tetten érhetők, például egyházpolitikai és katonaság-megtagadó témákban. A KARAJ-ok sorába tartoztak, de önálló kötetben jelent meg az évenként más és más téma köré (pl. gyermeknevelés, erőszakmentesség, engedelmség, szegénység) szerveződő kötet, a Közös Dolgaink (KD). A Bokor tagjai, közösségei megvitatták az "alapanyagnak" tekintett, egy vagy néhány felvezető tanulmányból álló KD-t, és az erre adott válaszokból született meg - szintén évenként - az önálló ún. Reflexió-kötet.

Önálló kötetekben jelentek meg Bulányi György későbbi szamizdatkötetei (az említett KIO-n kívül az Egyházrend és az Erény-e az engedelmség?),¹⁴ és a fordítási kötetek. Utóbbiak egy része a nyugati

teológus szakírók könyvei (Jean-Marie Müller: Az erőszakmentesség evangéliuma; Windass: Kereszténység és erőszak; Pinchas Lapide zsidó teológus egyik műve; Gerhard Lohfink: Milyenek látták Jézus a közösséget?; Jean-Michael Hornus: Nem harcolhatok! és Ernst F. Schumacher: A kicsi szép), másik része vallásfilozófiai (pl. Nyikolaj Bergyajev) és történeti munkák (Arnold Toynbee: A vallás a történész szemével; Enciklopédia Britannica egyes részei), valamint zsinati dokumentumok (pl. Lumen Gentium) voltak. Magyar szerzőt is kiadott a Bokor: az első korszakban például Kardos Klárának az írása látott napvilágot, a harmadik korszakban Hamvas Béla műveiből állt össze két füzet anyaga. A dokumentumkötetek folytatásának lehet tekinteni a közösségi vezető Havasy Gyula önálló dokumentumgyűjteménye (Háttér, 1944-1987), amely azután megjelent legális formában is.

A Bokor vidéki műhelyeiben (Debrecen, Győr, Pécs, Sopron, Szeged stb.) is születtek önálló szamizdatkiadványok. A Bokor 1975 óta működő, székesfehérvári "ökológiai munkacsoportjának" szellemi alkotásai egyrészt a KARAJ-okban, másrészt helyben kiadott Pálmaág-füzetekben jelentek. ¹⁶ (1986 és 1989 között 13 db Pálmaág jelent meg, egyenként 20-40 példányban.)

A Bokor szamizdatokból "kötelespéldányt" kaptak a Bokor vezetői (ún. ág- és ágrész vezetők) és a 8-12 főt számláló közösségek, amelyek azután saját igényeiknek vagy pasztorációs szándékaiknak megfelelő számú példányban újra legépelték az általuk fontosnak ítélt KARAJ-okat, könyveket, fordításokat stb. Előfordult, hogy egy-egy közösségnek vagy nagyobb településen működő helyi közösségeknek volt egy külön "könyvtárosa" is. Ezek a közösségi vagy városi "szamizdatkönyvtárak" gyűjtötték a más vallási közösségek és a demokratikus ellenzék által kiadott szamizdatokat és a legális könyvforgalomban elérhető jobb könyveket. A Bokor-szamizdatirodalomból tiszteletpéldányt kaptak a Regnum Mariánum, a Focolaré, a Taizé mozgalom vezetői, egy-egy szerzetes, ökumenikus lelkészcsoporthoz, szimpatizánsok, jó barátok. És a Bokor-szamizdat nyilván eljutott az ÁEH-hoz, a III/III-as ügyosztályhoz és püspöki kar tagjaihoz. (Utóbbival kapcsolatban ismertté vált, hogy a MKPK körlevelet bocsátott ki 1978-ban Bulányi György Lelkipásztori marketing című munkája ellen. A körlevél szépséghibája volt, hogy olyan mondatokat idéztek a szerző munkájából, amelyek nem is szerepeltek a

műben. Azóta sem derült fény arra, hogy az állam vagy az egyház szervei hamisították-e meg a művet.)

A Bokor harmadik szamizdatkorszaka, vagy ahogyan a Bokorban nevezik, a "harmadik hullám" után még 1992-ig adtak ki "szamizdatformátumú" KARAJ-okat és más kiadványokat. (A Bokor aktuális cselekvési terveivel foglalkozó Közös Dolgaink és az ezekre adott Reflexiók a mai napig, évente megjelennek!) A rendszerváltással egy időben alapították a Bokor - immár legális - folyóiratát, a kéthavonta megjelenő Érted vagyokot ("A jézusi tájékozódás folyóirata"), ami eddig 84 számot ért meg. A Bokor "belső tájékoztató hírlapja, a Bokor közösségeiben élők számára" jelenik meg havonta, elektronikus formában is a TÁJÉK (jelenleg a XIV. évfolyam 152. számánál tart) és az elsődlegesen Bulányi György írásait közlő Koinónia (XI. évfolyam). A Bokor-szamizdat jelentős része ma már CD-re került, és egyes írásait közölte a Harmadik Part folyóirat és az Egyházforum Kiadó. A Bokor legális könyvkiadója korábban az Irotron, majd a Bokorliget, később pedig az Elpidia Kiadó, illetőleg, Bulányi György Naplójának köteteit a Püski Kiadó jelenteti meg.

ZSGY

A 'CSEPLIN'

(Emlékkövek)

Harmadikos voltam, vagy negyedik általánosba jártam? Másodikos koromban olyan sokat nyomtam az ágyat, oly sokat hiányoztam csaknem halálba forduló betegségem miatt, hogy alig láttam az osztálytársaimat. Igaz, mást sem nagyon, mert csak két évre rá derült ki, hogy erősen rövidlátó vagyok....

Eltűnt szűkre szabott látókörömből imádott, tündérszépégűnek látott, vagy inkább gondolt Edit tanító-nénink, aki gyanútlanul vezette a nagyszünetekben az udvarra az angyalian viselkedő első párosokat a harmincnyolcas létszámú fiúosztály tekergőző sorából, ritkán nézve hátra. Ott puha puffanásokkal és ártatlan képpel folyt az ádáz küzdelem, a csata, hogy a hátsóbbak előbbre harcolva magukat, végre megfoghassák Edit néni szép kezét addig, amíg egy erős csípéssel vagy rúgással ki nem ugrasztotta onnan az újabb önjelölt az ideig-óráig szerencsés nyertest. Becsületére legyen mondván a megpuccsoltnak, hogy nem árulkodott, hanem csendesén tűrve sunnyogott a sor végére és kezdte előlről a küzdelmét a kigyózó fiú sor sarkánya ellen, a királykisasszony kegyeiért. Egyszer – a mögöttem véletlenül összetorlódó erősek patthelyezete miatt – egy tízperces szünet csaknem felében én foghattam a kezét!

Otthon el is lelkendeztem, hogy *'Őt percre enyém lett az Edit néni!'*, mire szüleim kissé zavartan néztek egymásra, s bizonytalanul kérdeztek:

- Hogy érted ezt fiam?

- Hát úgy, teljesen egyedül az enyém, én foghattam!' - válaszoltam, elfelejtve hozzátenni, hogy a 'kezet'. Valahogyan sikerült kiségiteniük engem a meg nem értett slamasztikámból...

Első rajztanítónk is Edit néni volt. Akkori útmutatása szerint éppen órai feladatként téli tájképet rajzoltunk, gondosan pirosítva hőemberkém répa-orrocskáját – a vonalból nem kitérve –, amikor felettem-mögöttem megdörrent egy hang – az új rajztanárunk, a 'Cseplin' morrant rám: *'Mit csinálsz???? Mit csinálsz, teeee ?? Majdnem sírva hebegtem valamit...*

- Na, csúszz beljebb! - S bepréselte magát a gyerepadba, megfogta a legvastagabb ecsetemet, belenyomta a vízbe, kavart a festékek között, s majdnem kiáltozva, felháborodottan hörgött: *'Nem látod, hogy a hóeséses téli ég lila!? Mégpedig s-ö-t-é-t-l-i-l-a !!?'*

S közben járt az ecset ide-oda a vizestálka, a festékgombok és papír között, no meg a padon is megfordult, mert ott keverte ki a neki tetsző árnyalatot. A répaorroccka elmosódott, kicsit sírni kezdtem, hogy most csúnya lesz, de ezzel nem törődött, beszélt... magának beszélt vajon? Ha igen, akkor az legalább kihallatszott és érdekesnek találtam. Odahajolt néhány szomszédom is, egymás között *'angyal földiül'* suttogták, - Ez q..... jó! Nem hallotta, vagy nem akarta meghallani, folytatta:

- A hónap árnyéka van, érted? De nem kék, mindenféle!! ... A képen látni, érezni kell, hogy honnan jön a fény, ne csapd be a nézőt!

S lassan, hitetlenkedve néztem a tájat, ami értelmet és formát nyert. A répaorr is valahogy odakerült, mégpedig pontosan oda, ahová kell. A papírom a víztől elázott, a fülem valahonnan lila színt kapott, elapadt könnyeim csatornái sajátos indiándísz rajzoltak arcomra. A 'festmény' a dupla óra végéig hullámosra száradt, büszkén vittem haza. Anyám visszahőkölt látomra, elhülve rebegette:

- Hát veled meg mi történt?

- Rajzóránk volt, a 'Cseplin' bácsi tanít most már! – lelkendeztem, elfeledkezve indián-díszeimről és lila festék-monoklimról, az orromról szivárgó piros festékről... – és hát igen: még Edit néniről is... - Ezt csináltuk! – rántottam elő a rajzot.

- I-igen, biztosan nagyon szép, de meséld el, mi ez? – kérdezte félve anyám, aki védőnősége mellett ruhatervezést is tanult, gyönyörű ruharajzai, mintatervei voltak. Odakuporodtam mellé, magyarázni akarván:

- Jaj, ez nem az! – s megfordítottam a papírt. A hátoldalra átúszó festék-pacnik absztrakt foltjait nehéz lett volna még egy műértőnek is értelmeznie... Bár lehet, hogy megbirkózott volna a feladattal, s akkor

megszűnhettek volna anyagi gondjaink?

- Te, ki az a tanítóbácsi? S mi a rendes neve?

- Hát, *Cseplin!* A fiúk mondták.... – új tanítónk, *Illés Árpád* festőművész kitaposott negyvenötös cipője, himbálózó járása, megroggyant nadrágja és bajuszkája szülhette a becenevet. Mivel a múlt század ötvenes éveiben dúló szocialista kultúrharcban nem volt hajlandó részt venni, átnevelő céllal kapta meg a híres-hírhedt angyalföldi beosztást: vagy megszokik, vagy megszökik? Az utóbbi 'megoldás' retorzióira itt nem akarok kitérni: az úgynevezett *munkakönyvbé* jegyzett „*kilépett*” beírás súlyos és sunyi következményeire, a közveszélyes munkakerülés, azaz a kmk-státusz szigorú büntetésére.

Azzal a kultúrharc irányítói azonban nem számoltak, hogy van harmadik út is: ha egy festőművész magyarázza el a színek helyi értékét, a *valór-t*: az - *érdekes!!* (Ma már elküzdöttem magam odáig, hogy latin-francia szóról van szó: *valor-valeur*, de érdekes maradt mindmáig). S ha nemcsak erről, hanem az óegyiptomi festési, leképezési technikákról is beszél, vagy arról, hogy hogyan lehet tojássárgájából festéket készíteni, vagy az üvegpalackra eső fény változásáról, annak okairól... Miért más színű ugyanaz a palack vízzel telve és üresen?

A kockarajzolási órától eltekintve nem kellett fegyelmeznie, bár éppen akkor tanultuk meg igazán a *valór-t*: „*Ha ökölbe zárod úgy a kezedet, hogy csak egy picit csatornán tudsz átnézni és ezen keresztül nézed meg a kocka lapjait, látni fogod az igazi színeket, mert kizárod a többit – egy nézőpontból a három feléd eső lapon három különböző szint.....*

Mintegy magának mesélve tanította, be is mutatva: *Ha le akarsz rajzolni egy mozdulatot, állj be abba a pózba és érezni fogod, hogy mit kell rajzolnod.... Ha mértéket veszel a ceruzádra tett hüvelykujjaddal, akkor mindig nyújtsd ki a karod és ne fordítsd el a tested, a szemed és a ceruza távolsága állandó legyen... - tanított. - Ha valakit feleakkorának mérsz így, akkor ő kétszerannyira van tőled, oda rajzold!*

Egyszer néhányunkat meghívott uzsonnára és festeni magához a Köröndre. Péntek volt már, de még másnap munkanap. Kaptunk néhány szendvicset, limonádét, beszélgettünk, s utána bevezetett egy szobába, a padlón rajzlapokkal: „*Fiúk, itt a papír, ott vannak kréták, festékek... Mindent használhattok úgy, ahogy tanultátok, csináljatok olyan képet, amilyet akartok! Ha közben eszetekbe jut jobb, álljatok annak neki! Én elmegyek, s visszajövök egy bácsival, beszélgetek vele, de ezzel ne törődjete, fessetek, rajzoljatok!*

Akivel visszajött, fehér bajuszú, rövid szakállú, hátul hosszabb hajú bácsi volt, halkan beszélgettek, s közben nézegették a 'műveinket'. Illés Árpád némelyiküknél megállt, s a bácsira nézve suttopta –

„*Na, Zoltán, ha segítséget kap ez a hétördög, talán lesz valaki, ez pedig árva, nem tudom, honnan jönnek az ötletei, a színei... és így tovább. A fehérszakállas bácsit teljes nevén Kodály Zoltánnak hívták, aki befogadta az éppen lakás-, műterem- és bizonyára kenyérszűkében is élő-lévő Illés Árpádot. 'Cseplin' tanár úr pedig elvitte az általa ígéretes tehetségnek vélt gyerekeket hozzá, akik közül Kodály Zoltán egyet-kettőt-hármat éveikig saját zsebéből szponzorált, ha nem talált neki megbízható támogatót, támogatást.*

(*'Zoltán bácsi'* azonban tesztelte is a festőpalántákat, ha már ott voltak - megpróbált énekelteni minket.... - mire '*Cseplin*' tanár úr: Inkább szólok *Relly*-nek - rendes nevén *Nemesszeghy Aurél** ének-zene tanítónknak, aki a keze alá kerülő angyalföldi gyerek-káoszából zene- és énekkart formált úgy, hogy hívták is őket mindenfelé. Őt sem sikerült 'kiugrasztani' az iskolából, ő is a harmadik utat választotta: széles szeretettel jobbította a világot.)

*Mi, diákok, Dömének hívtuk. Sajnos róla nem tudok sokat, de ugyanolyan mentőtevékenységet folytatott, mint *Illés Árpád*. Egyetlen dolog maradt meg a fűvös zeneeszközök ismertetéséből: '*A tuba – fiam – az vagy megszólal, ha akar, vagy nem. De, hogy pontosan akkor szólaljon meg, amikor kell – na, az már tudás! Azután már a művészet jön... (Amikor elkezdtünk kamaszodni, szomorúan vette tudomásul hangunk mutalását: fiúk, mától az éneket nem műveljük, hanem hallgatjuk... A zenélést folytatjuk!)* Ld. még ehhez: <https://www.facebook.com/groups/2410218132341892/posts/2438216532875385/>

(Józs4,20-24: *Józsue felállította Gilgálban azt a tizenkét követ, amelyet a Jordán medréről kihoztak és azt mondta Izrael fiainak: „Ha majd az elkövetkező időkben fiaitok megkérdezik apjukat, s azt mondják nekik: »Mire valók ezek a kövek?» – adjátok tudtukra és mondjátok: Száraz medren jött át Izrael a Jordánon, mert az Úr, a ti Istenetek kiszárította a vizét a színetek elől, míg át nem jöttetek, úgy, mint ahogy egykor a Vörös-tengerrel cselekedett, amikor kiszárította, míg át nem jöttünk rajta, hogy a föld minden népe megismerje az Úr nagyon erős kezét, ti pedig féljétek az Urat, a ti Isteneteket minden időben.*

„A köbe, kövekbe botolva fölháborodhatunk: ugyan minek vannak itt ezek? Alkalom a kérdésekre, a válaszokban lévő emlékezésre. Ne dobjunk félre hát az emlékköveinket... *Illés Árpád* és *Nemesszeghy Aurél* tanár úr 'száraz lábbal' kelt át a proletárdiktatúra mocsarain, *Kodály Zoltánról* már akkor is köztudott volt, hogy képes talán vízen is járni, de vékony jégen biztosan – például neki és *Illyés Gyulának* köszönhetjük himnuszunk teljes fönmaradását.)